БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда
үндезилеттинген

1963 ч.
АВГУСТ
15
ЧЕТВЕРГ
№ 193 (5597).

Өртээ 2 көп.

ТЫВАНЫҢ ТАРААЖЫЛАРЫ! Чаа дүжүттүң тараазын дүрген болгаш эки шынарлыг ажаап алыылыңар!

БАШТАЙГЫ ДҮЖҮТТҮ—КҮРҮНЕГЕ

Кызылдың тараа-продуктулар белеткелдериниң сайгарылга баазазында дүн-хүн дивес, соксаал чок улуг хайымныг ажылды «Көк-Тей» совхозтуң тараажылары эгелээн.

Кустанай областың Аргалык бүдүрүлге эргелелиниң Сарыузен совхозунуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының дүжүт ажаап алыышкынын кыска хуусаада чорудар дугайында кыйгырыын чугаалашпышаан, көк-тейжилер боттарының аргаларын санап көргеш, дүжүт ажаап алыышкынын, күрүнеге тараа дужаарын чедиишкинниг чорудар, 1964 чылдың тарылгазынга үрезинни болгаш черни белеткээр дугайында тодаргай хүлээлгелерни алганнар.

Совхозтуң коллективи бо алган хүлээлгелерин ам херек кырында күүседип кирипкен. Совхозтуң шөлдеринде тараа культураларының ажаап алыышкыны хүн бүрү калбарып турар болгаш баштайгы бастырган тарааларын күрүнениң шыгжамырынга киирип эгелээн. Август 10-дан бээр совхозтуң тараа чүдүрген машиналары Кызылдың сайгарылга баазазынга кээп эгелээн. Ынчангаш, чаа дүжүттүң тарааларын «Көк-Тей» совхозтуң коллективи Кызылдың сайгарылга баазазынга бир дугаарында кииргени ол. Август 13-ке чедир совхоз 29 тонна тарааны киирген. Ооң 13 тоннazын чаңгыс август 13-те киирген. Моон соңгаар темп улам дүргедээр.

Көк-тейжилер-биле чергелештир, август 13-те Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» көдээ ажыл-агый артелиниң тараажылары күрүне шыгжамырынга тараазын база киирип эгелээн. Ол хүн колхозтан 2,5 тонна кызыл-тас кирген болгаш шаңда бастыртынган хөй тарааларны күрүнеге садары уламжыр деп турар.

Кызылдың сайгарылга баазазы республиканың кайы-даа колхозтарындан болгаш совхозтарындан чаа дүжүттүң тарааларын хүлээп алырынга белен. Бо дугайында бистиң-биле беседага ол баазаның директору эш А. Зыковтуң чугаалааны болза:

— Бо чылын 6000 дөрбелчин метр шөлдү асфальтылаан бис. Ынчангаш мурнунда турган 19 складтарның девискээринде шөлдер барык шупту асфальтылаттынганы ол. Ол дээрге бистиң кол девискээривис болгай. Чаа девискээр деп адап турарывыс херим иштинде бирээзинге-ле 3200 тонна тараа урар 6 складтарны чүгле крышалаары арткан, оларның өске бүгү дерилгези доозулган болгаш бо чылын ажыглап болур. Ол складтарның чанында кол девискээрни асфальтылап эгелээр бис. Хүн-дүнде 2000 тонна тарааны чайлыг хүлээп алыр болгаш 50 муң тонна хире тарааны урар оран-сава-биле хандыртынган бис.

— Механизастаашкын талазы-биле силерде кандыг чаа чүүлдер кылдынганыл, Андрей Александрович?

— Бисте тарааны дүжүрер, чүдүреринден эгелээш, ыңай-бээр сайгарарынга чедир бүгү ажылдар механизастаттынган. Эрткен чылдарда үш тонна чедир чүъктүг машиналарның тараазын дүжүрер автокөдүрүкчүлер ажылдап турган болза, ам оон хөй чүъктүг улуг машиналарның болгаш прицептиг машиналарның тараазын дүжүрер механизмнерни кылган бис. Эрткен чылын үш кургадыкчыга шакта 20 тоннаның тараазын кургадыр турган болзувусса, ам шакта 16 тонна кургадыр чаа кургадыкчыны немей кылган бис. Каттышкаш шакта 36 тонна тарааны кургадыр. Тарааны машинадан дүжүрери, арыглаары, кургадыры болгаш өске складче урары, азы далган дээрбезинче чорудары—шупту механизастаттынган. Бир складтың кырындан өске складче тарааны шууштуруп урар механизмнерден аңгыда, складтың шалазында тарааны өске складче дамчыдар чер адаанда орукту база кылган.

Кызылдың сайгарылга баазазы чаа дүжүттүң тараазын саадал чок хүлээп алырынга, шыгжап надагалаарынга багай эвес белеткенген болгаш белеткел ам-даа үргүлчүлеп турар.

«Көк-Тей» совхозтуң тараажыларының соо-биле, өске колхозтарның, совхозтарның тараазы шуужуп келирин күрүне склады манап тур.

М. ЛЮНДҮП.

Чурукта: Кызылдың сайгарылга баазазынга «Көк-Тей» совхозтуң чолаачызы **Александр Сафроновтуң** эккелген тараазының анализин лаборант **Анна Макшакованың** кылып турары.

Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

Мал чемнерин белеткээринге Советтерниң ролю

Мал чемнери — ол дээрге эътти-даа, сүттү-даа, дүктү-даа бүдүрерин улам көвүдедирин хандырар кол чүүл болурун партия биске хөй катап айтып келген. Ол айтыышкынны удуртулга болдурбушаан, бистиң мурнакчы чер-чер Советтеривис, оларның күүскомнарының кежигүннери болгаш депутаттары ниитиниң мал ажылынга быжыг чем суурну тургузары дээш демиселче ажылчы чоннарны калбаа-биле организастап турар.

Олар болза республикада сиген кезер, черлик үнүштерден силос салыр, будук-бүрү чем белеткээр болгаш өске-даа ажылдарга колхозчулар, совхоз ажылчыннары-биле чергелештир район чагыргалыг хоорайларның, суурларның ажылчын, албан-хаакчыларын болгаш чурттакчыларын база киириштирип турар.

Бии-Хем район болгаш Туран хоорай Советтериниң күүскомнары мал чемнери белеткээр талазы-биле дузалажыр кылдыр район организацияларының коллективтеринден 870 ажыг кижини колхозтарга болгаш «Өөк» совхозка быжыглаан. Олар хамаарышкан ажыл-агыйларынга өй-өйде барып, оларга улуг дузаны көргүзүп турар. Чижээ, районда «Сельхозтехника» салбырының коллективинден 70 кижи «Хадын» колхозка барып шефтээш, дыка хөй тонна сигенни кезип, ажаашканындан ол ажыл-агый сиген кезилдезиниң планын август 9-та 36,2 хуу чедир күүседип, районда бирги черни ээлеп турар.

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» көдээ ажыл-агый артелиниң мал чемнери белеткээр ажылында Шеми көдээ Советиниң эштер Төгүс, Чылбак-оол дээш өскелер-даа баштаан 14 депутаттары доктаамал киржип, бо чугула кампания эгелээн үеден бээр ажылчы чоннарның шефтээшкинин 5 удаа организастааннар. Шефчилер колхозтуң арга-ыяш иштиучастоктарында 28 га черниң сигенин хол кадыры-биле кескеш, 15 тонна сигенни сараттап берген. Ооң түңнелинде колхоз сиген кезер планын август 9-та 46,6 хуу күүсеткен турган.

Каа-Хем районнуң Ильинка көдээ Соведи (даргазы эш Якименко) бодунуң девискээринде Ленин аттыг болгаш «Тиилелге» колхозтарда мал чемнери белеткээр ажылдарын организастаарынга депутаттарның болгаш күүском кежигүннериниң киржилгезин хандыдып шыдаан. Ол көдээ Советтиң күүском кежигүну мал, чер, тудуг ажылдарының комплексилиг бригадазының бригадири эш Чепкасов «Тиилелге» колхозтуң малчыннарын, саанчыларын эвилелдеп тургаш, черлик үнүштерден 30 тонна силосту салган, 300 тонна сиген кезер планының 30 дыка ажыг хуузун күүсеткен. Бо көдээ Советтиң депутаттары сиген кезилдезинге массаны организастаар талазы-биле улуг ажылды Ленин аттыг колхозта база чорудуп турар.

Ооң-биле чергелештир бистиң дыка хөй көдээ Советтеривис ниитиниң мал ажылынга быжыг чем суурну белеткээринче массаны боттуг организаставайн, колхозтарның, совхозтарның мал чемнери белеткээр ажылдарынга күүском кежигүннериниң, депутаттарның организакчы ролюн ам-даа чедип албайн турар. Чижээ, Каа-Хемниң Бүрен-Хем көдээ Соведи (даргазы эш Никитин) бодунуң девискээринде, «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Октябрь 30 чылы» колхозтарның мал чеми белеткээр ажылдарынче массаны эки организаставайн келгениниң түңнелинде, ол ажыл-агыйларның сиген белеткелиниң планының күүселдези чавыс, сигенни хол кадыры-биле кезип, долгап ажаар ажыл эки организастаттынмаан, черлик сигеннерден силос салдынмаан болгаш будук-бүрү чемнер белеткели кончуг оожум чоруп турар.

Ниитиниң малынга чемнер белеткээр ажылдарны Улуг-Хем районнуң Торгалыг көдээ Соведи (даргазы эш Чолдак) база четпес удуртуп, ажылчы чоннарның шефтээшкинин чөп организаставайн турганындан «Чодураа» болгаш «Күш-ажылдың хостуу» колхозтарның сиген белеткээр планнарының күүселдези чавыс. Будук-бүрү чемнер кончуг эвээш белеткеттинген.

Бо ышкаш четпес фактылар Барыын-Хемчиктиң, Таңдының чамдык көдээ Советтеринде бар. Чижээ, Таңдының колхозтары болгаш совхозтары сиген белеткелиниң планын август 10-да чүгле 13,2 хуу күүсеткен болгаш бүгү-ле районнарның кудурууңда чоруп турар чорук, ында район, көдээ Советтериниң күүскомнарының, оларның депутаттарының талазындан колхозтарның, совхозтарның мал чемнери белеткээр ажылдарынче ажылчы чоннарны калбаа-биле мобилизаставайн турарында болурун шуут демдеглезе чогуур. Ол ышкаш, «Тыва», «Найырал», «Сукпак» совхозтарның сиген белеткелиниң көргүзүглери дендии чавыс, «Көк-Тей» совхоз сигенни мырыңай кеспейн турар чоруктар ол ажыл-агыйларны харыылап турар көдээ Советтерниң, оларның депутаттарының организакчы ажылдарының четпезин тодаргай херечилеп турар.

Сиген кезилдезиниң, силос салыышкынының темпизин дүргедедир, дүжүт ажаап алыышкынын калбаа-биле чорудар үеге чедир бо ажылды колдуунда доозар сорулга-биле мал чемнери белеткээр ажылдарже колхозчуларны, совхозтар ажылчыннарын болдунар-ла хөйү-биле үндүрерин, колхозтарда, совхозтарда, хойжу бригадаларда, сүт-бараан фермаларында бүгү-ле хостуг кижилерни бо ажылга киириштирерин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели август 3-те хүлээп алган бодунуң доктаалында айыткан.

Бугалар уннарын дургаар, арга-ыяш иштинде, тулаалада, тайга черлерде үнген сигенни хол кадыры-биле кезип, долгаар бригадаларны, звеноларны ажыл-агыйлар бүрүзүнге тургузары, тулаалада хыыргыш дээш өске-даа үнүштерни кезип, чемзиг черлик үнүштерни, бүгү шөлдерде картофель сыптарын, огород-бахчы культураларының артыышкыннарын бүрүн ажаап, силостаары ол доктаалда база көрдүнген.

Ынчангаш партия, профэвилел, комсомол организациялары-биле кады бистиң бүгү район болгаш көдээ Советтеривис, оларның депутаттары бо доктаалды амыдыралга боттандырарынче болдунар-ла бүгү хемчеглерни ап, мал чемнери белеткээриниң планнарын ажыл-агый бүрүзү эң дүрен күүсеткен турар кылдыр ол чугула кампанияже ажылчы чоннарны улам-на калбаа-биле киириштирер хүлээлгелиг.

Мал чемнериниң элбекшилин тургузары — ол дээрге ниитиниң малының, ооң чаш төлүнүң келир кышты хүр болгаш менди ажарын, эътти, сүттү, дүктү бүдүрер болгаш садар талазы-биле күрүне мурнунга планныг онаалгаларны хуусаа бетинде күүседирин хандырарының магадылалы ол болур.

Мал чемнери белеткээр ажылдарда ажылдап турар кежилерни культура-амыдырал талазы-биле хандырарын экижидери, планнарны дүрген болгаш бедик шынарлыг күүседири дээш оларның ортузунга социалистиг чарышты калбартыры эргежок чугула.

* * *

Республикада мал ажылының продуктуларының күрүнеге садып алыышкынының чоруп турары

(1963 чылдың август 10-да хуу-биле)

Районнар болгаш совхозтар	Сүт	Эът	Дүк
Чөөн-Хемчик	68,4	29.5	68.3
Барыын-Хемчик	63,8	36.9	69.9
Улуг-Хем	55,9	30.9	72.6
Чөөн-Хемчик эргелелдиң түңү	**61,9**	**32,4**	**70,4**
Каа-Хем	69,5	37.6	74.4
Таңды	64,8	41.6	71.3
Бии-Хем	55.7	44.6	82.4
Тожу	50,2	42.6	102.2
Таңды эргелелдиң түңү	**62,0**	**41,6**	**77,2**
Өвүр	71,1	30.9	72.9
Тес-Хем	70,0	48.5	104.8
Тес-Хем эргелелдиң түңү	**70,3**	**43,6**	**94,7**
СОВХОЗТАР:			
«Тес-Хем»	79,7	30.2	109.3
«Сүт-Хөл»	74,0	25.2	61.4
Дуржулга станциязы	73,0	31.5	65.6
«Тиилелге»	68,6	23.3	65.1
«Найырал»	65,5	24.8	76.3
«Чыраа-Бажы»	64,7	27.5	61.3
«Барлык»	64,0	27.0	58.8
«Улуг-Хая»	63,3	26.5	68.5
«Элегес»	61,6	43.2	85.0
«Межегей»	58,2	28.2	52.0
«Шекпээр»	56,2	27.5	54.0
«Көк-Тей»	54,8	35.0	
«ҮТКА 25 чылы»	53,1	23.6	78.9
«Тээли»	48,9	32.3	66.1
«Өөк»	46,1	33.9	79.8

Күрүнеге эът садарының чыл планын Өвүр район 71,1, Тес-Хем—70,0, Чөөн-Хемчик—68,4 хуу күүсеткилээш, ол талазы-биле районнар аразында чарыштың бирги, ийиги болгаш үшкү черлеринде чоруп турар. Сөөлгү он хонукта сүт садарының графигин Тес-Хем район 127,3, Өвүр—133,0, Барыын-Хемчик—147 хуу күүседип, темпини дүргедеткеннер.

Бо талазы-биле он хонук онаалдазын Таңды, Бии-Хем, Тожу районнар күүсетпейн, план күүселдезиниң темпизин оожумнадып турарлар.

Совхозтарның аразында «Тес-Хем», «Сүт-Хөл» совхозтар, Дуржулга станциязы күрүнеге сүт садарынга мурнап чоруп турар. Ынчалза-даа «Өөк» совхоз он хонук графигин чүгле 28,7 хуу күүсеткен. Графикти шак ынчаар багай күүседип турар уржурунда, ол совхоз чыл планын чүгле 46,1 хуу күүседип, хамыктың сөөлүнде чоруп турар.

Күрүнеге эът садарының чыл планын 48,5 хуу күүсеткен Тес-Хем район амгы үеде бо талазы-биле районнар аразында чарыштың бирги черинде туруп турар. Ынчалза-даа сөөлгү он хонуктуң графигин күүсеткен чаңгыс-даа район, совхоз чок болган. Ылангыя Өвүр район, «Тыва», «Найырал», «ҮТКА 25 чылы», «Улуг-Хая», «Тиилелге», «Тес-Хем» совхозтар болгаш Дуржулга станциязы августуң 1-ден 10-га чедир чаңгыс килограмм-даа эът дужаавааннар.

Күрүне складтарынга часкы дүктүң кирери үргүлчүлевишаан. Августуң 1-де күрүнеге дүк садарының планы Тес-Хем районга 104,0, «Тес-Хем» совхозка 107,2 хуу күүсеттинген турган болза, ам ол хуулар 104,8 болгаш 109,3 чедир өскен.

«СУКПАК» СОВХОЗТА

Мал семиртир «Сукпак» совхозтуң тараа шөлдеринде бо хүннерде кызыл-тас быжып эгелээн. Совхозтуң тараажылары болгаш механизаторлары бо чылдың тараа ажаап алыышкынынга эки белеткенген: шупту 20 тараа комбайннар ажыл-агыйның төп хову турлаанда чедиртинген, чүгле кезип, ажаап киреринге белен. Август 12-де баштайгы 58 га черниң кызыл-тазын шенеп кескен, оон 115 центнер тарааны шаңда сөөртүп экелген.

Бо хүннерде кызыл-тас ажаап алыышкынынче калбаа-биле бүрүн кирзе ажырбас дээрзин совхозтуң тускай эртемниглери бадыткап турар. Ол ышкаш кукуруза силостаашкынынче кирер деп айтыышкынны кукурузачылар алганнар.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Бүдүрүлге планнарын күүседири колхоз болгаш совхоз бүрүзүнүң хүндүлүг хүлээлгези. Ындыг турбуже дыка хөй ажыл-агыйлар мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле онаалданы багай күүседип турар. Ооң түңнелинде республика сүт садарының чыл планын август 10-га чедир 62,9 хуу, эъттиин — 37,6 хуу, дүктүүн — 78,5 хуу күүсеткен.

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелели сөөлгү он хонукта сүт садарын барык-ла 94 тонна кудулаткан. «Тээли», «Улуг-Хая» совхозтарда, Чөөн-Хемчиктиң СЭКП XXII съездизи аттыг, Барыын-Хемчиктиң «Большевик» колхозтарында байдал онза дүвүрээзинниг. «Сүт-Хөл» совхоз сүт садарын он хонукта 27 тонна, СЭКП XXII съездизи аттыг колхоз барык-ла чартык хире кудулаткан. Сүт саалдазының кудулап турарының чылдагааны болза, дүнеки кадат чогунда, контроль саалдалар организастаттынмаанында, сүт хүлээп алыр черлерже сүттү өй-шаанда чедирбейн турарында.

Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары мурнуку он хонуктан эвээш сүттү күрүнеге дужаап турар апарган. Чижээ, «Элегес» совхоз мурнуку он хонуктуң хүн бүрүзүнде хоорайның сүт заводунга 3700 килограмм сүттү дужаап турган болза ам 2300 килограммны дужаап турар апарган. Ол ышкаш «Межегей», «Өөк» совхозтар, Дуржулга станциязы тус-тузунда 3400, 2800, 1800 килограммны дужаап турган, ам база-ла 1300, 3100 болгаш 2600 килограммдан ажырбастай берген.

Таңды районнуң «Совет Россия» колхозу сүт саалдазын чартык кезиинге чедир кудулаткан. Бир эвес ол колхоз июль 20-ден август 1-ге чедир хүн бүрүде 1200 килограмм сүттү дужаап турган болза, ам чүгле 600 килограмм апарган. Чүге ынчап барганыл? Колхоз Кызыл-Арыгда 150 инектерни тудуп турар. Ук инектер хүннүң-не чода ортузу чедир өл-малгашта тура хүнзээр болгаш оларны бир-ийи хүн болгаш саап турар. Фермада саанчылар чедишпес, ынчангаш владимировкачылар бир хүнде бир бөлүк 50—60 инектерни, дараазында хүнде оон арткан инектерни саар «чаа аргаже» шилчээн. Инек саалдазы ындыг янзылыг ээлчежип турар. Артельдиң даргазы эш Дубатов болгаш зоотехник эш Ягода сүт саалдазы көвүдээрин манап турар, ынчаарга инектер удуртукчуларның ол бодалын билбейн сүт саалдазын хүн бүрүде кудуладып турар.

Сүт хүлээп алыр черлерже сүттү өй-шаанда чедирбейн цистерналарга болгаш флягаларга ажыдып турарының хараазы-биле республика дыка хөй сүттү чедир албаан. Чүгле сөөлгү үеде безин Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозу 2,8 тонна, ол-ла районнуң «Искра» колхозу 4,6 тонна, «Найырал» совхоз 4 тонна сүттү ажыдып ириткен.

Эът дужаар талазы-биле немелде өзүлде он хонукта чүгле 1,1 хуу болган. Тес-Хем, Өвүр болгаш Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары күрүнеге чаңгыс-даа баш мал дужаавааn. Ол болза республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында мыйыстыг бода малдың семиртилгези багай организастаттынганының, одарларны ажыглаарының чурумун болгаш хуусааларын хажытканының уржурунда болдунган. Таңды районнуң «Совет Россия» колхозун чижекке ап көрээл. Ында хаван ажылы-биле ажылдавайн турар, семиртилгеге үскен шарыжыктарны Чагытай кыдыында үр үеде одарладып турар болза-даа, оларга немелде чем бербейн турар. Ажылдың түңнели ындыг-дыр. Ынчангаш ол ажыл-агый күрүнеге эът садарының планын чүгле 28,3 хуу күүсеткен.

Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» көдээ ажыл-агый артелинге хаван фермазы эрткен чылын эвээш эвес орулганы берген. Бо чылын анаа хаваннарның баш саны 100 баш эвээжээн, мыйыстыг бода малды одарладып семиртирин херекке албайн турар. Малды чүгле чер одарлаткаш, немелде чем-биле чемгербейн турар. Ынчаар ажылдаарга хөй немелде деңзи кайын келир деп ынчаш? Эът дужаарының планын колхоз чүгле 22,6 хуу күүсеткен. Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» болгаш «Мурнакчы» колхозтарында байдал база-ла ындыг. Ол колхозтар эрткен он хонук дургузунда күрүнеге чаңгыс-даа килограмм эът дужаавааn. «Барлык» совхоз «тергиидээн». Ук ажыл-агый он хонукта күрүнеге чаңгыс тонна эът дужааган.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, республиканың дыка хөй колхозтары болгаш совхозтары мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң курлавырларын ажыглавайн, бүдүрүлге онаалдаларының күүселдезин уаап турар. Ындыг чорук-биле эптежир аргажок. Көжээ болгаш Чеди-Хөл баазалары чүгле сентябрь 1-ге чедир мал хүлээп алыр. Сентябрь 1-ден соңгаар күрүнеге дужааттынган бүгү малды республиканың девискээринге артырар апаар. Ол чорук экономика талазы-биле ажык чок. Чүге дээрге малды чемгерер, оларга немелде одарлар тывар апаар болгай. Сорулга болза күрүнеге дужаары-биле көрдүнген бүгү малды арткан чартык ай иштинде күрүнеге дужаары, эът садарының сес ай планын бүрүнү-биле күүседири болур.

Хойларның ийиги кыргылдазы август 20-25-тен эгелээр. Ынчангаш бөдүүн дүктүг болгаш чартык бөдүүн дүктүг хойларның коданнарын кыргылда чорудар черлерже өй-шаанда чоокшуладыры, оларны мал чемнери-биле хандырары болур. Тудум дүк бүрүзү бөлүп алдынган болгаш белеткел пунктуларынга дужааттынган турар ужурлуг.

Ажыл-агыйларның, бүдүрүлге эргелелдериниң тускай эртемниглери эът, сүт, дүк дээш демиселди тараа дээш демиселдиң изиг-түлүк үезинде ышкаш чорудар херек. Мал ажылының продуктуларын дужаарының планын чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир арга республикада бар. Ол арга бүрүнү-биле ажыглаттынган турар ужурлуг.

Чаагай күзелдиң кижилериниң сөзү

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге болгаш эш Н. С. Хрущевтуң адынга оран делегейниң бүгү-ле булуңнарындан чагаалар болгаш телеграммалар төнмес-батпас агым-биле кирип үргүлчүлеп турар, оларда болза атмосферага, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин чорударын хоругдаар дугайында Керээге ат салганы-биле холбаштыр чаагай күзелдиң кижилери байырны чедирип турарлар. Янзы-бүрү дылдарга, янзы-бүрү кижилер—хөй-ниитиниң көскү ажылдакчылары, депшилгелиг хамаатылар, ажылчыннар, тараачыннар, чурукчулар, чогаалчылар, хереңгитеннер ол чагааларны болгаш телеграммаларны чоруткулап турар. Оларның авторлары—политика талазы-биле янзы-бүрү үзелдерлиг кижилер. Ынчалза-даа оларны чаңгыс чүүл: Керээге ат салганы-биле холбаштыр болдунган тайбыңны быжыглаарынга идегел каттыштырып турар.

Кубадан мындыг кыска телеграмма келген: «ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевка. Кижи төрелгетенниң чаагай чоруу дээш чедип алган тиилелгеңер—ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээни чарып алганы-биле байыр чедирип тур бис. Эрнесто Родригес Флейтас». Эрнесто деп кымыл дээрзин билбес бис, ынчалзажок берге-даа, эки-даа үениң көргүскенинден алырга, Куба Республиканың шынчы өннүү болуп турар Совет чазактың баштыңынга кыска-даа бол, улуг уткалыг телеграмманы бижип чоруткан ол кижиниң бодалын болгаш ханы сеткилин бис билир бис.

«Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Москва Керээзи дээрге, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының болгаш бүгү делегейге тайбыңның херээн быжыглаарының херээнге улуг чедиишкин-дир—деп, Индияның Калькутта хоорайдан Р. К. Датт бижип турар. Чер иштинге шенелделерни хоругдаар дугайында чугаалажыышкыннар угунда барып база чедиишкин-биле доостур дээрзинге идегээриниң үндезинин ол чорук берип турар-дыр».

Тимишоара хоорайдан румын студент Филипп Петрниң бижип турары: «чардынган Керээ — тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерниң улуг тиилелгези-дир, ол чорук амгы үениң эң-не кол айтырыын — чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыын келир үеде шиитпирлээринге идигни бээр».

«Хүндүлүг дээрги Хрущев, бодумдан болгаш мээң төлээлеп турарым итали фирмаларның мурнундан бистиң үениң эң улуг чедиишкини-биле — ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээге ат салганы-биле холбаштыр Силерге байыр чедириксеп тур мен — деп, итали садыг-үлетпүр ээзи Пиеро Северетти бижээн. — Силер бүгү кижи төрелгетенниң тайбыңче күзелин илергейлээн силер, ынчангаш бүгү делегейге тайбың дээш өндүр улуг демиселчи кылдыр болуңарны база катап көргүстүнер».

Москвага туристер болуп чедип келген бөлүк француз хамаатылар Совет чазакка дараазында телеграмманы чоруткан. «Тайбың дээш болгаш чепсегленишкинни дүжүрери дээш мөгаг-шылаг чокка демисежип турары дээш, Совет Эвилелиниң улузунга болгаш чазаанга изиг четтиришкинни илергейлеп тур бис. Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында үш күрүнелерниң Москвага чугаалажыышкыннарынга чедип алдынган чедиишкиннер-биле холбаштыр байырны өөрүшкүлүг-биле чедирип турар бис. Жоржет Вилеру».

Францияда Бордо хоорайның херээжен чурттакчызы Дюжюф, Сенаның ажылчыннары, Марсельдиң докарьлары база-ла тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказы дээш Совет Эвилелинге изиг-биле өөрүп четтиргенин илергейлеп турарлар. Ядролуг айыылды нептередиринче мугулайы-биле чүткүдүп турар француз чазактың авантюристиг политиказынга удур, тайбың болгаш улустар аразынга найырал дээш туржуп турар ындыг Францияның үнү оларның чагааларында дыңналып турар-дыр.

Познань хоорайдан польша хамаатызы А. Кжысталовскийниң Н. С. Хрущевка бижээни: «узуткаашкынның айыылындан кижи төрелгетенни Силерниң камгалап турарыңар дээш, Силерге өндүр улуу-биле четтирдим».

Каттышкан Штаттардан чагаалар: «Москва, Кремль, Н. Хрущевка. Силерниң кылып турарыңар бүгү-ле чүүлдериңер дээш, келир үеде база кылыр чүүлдериңер дээш бодумнуң база үш уругларымның мурнундан Силерге четтирдим. Силерни хүндүлеп чоруур Камилло Пиего Бруклин (Нью-Йорк), АКШ».

Калифорниядан Джорджия Кулиштиң бижээни: «ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң эргим даргазы. Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээ дээш, Силерге четтирдим. Келир үеде бистиң улустарывыстың чаңгыс эви улам быжыг болур дээрзинге идегеп тур мен. Ол дээрге бистиң ниити күзеливис-тир. Силерге болгаш Силерниң улузуңарга бүгү-ле эки чүвени күзеп тур мен».

Мичиганда колледж президентизи доктор Отис Гейтвудтуң телеграммалааны: «Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаары дээш демиселге Силерниң эгелекчи саналыңар дээш, Силерге байыр чедирип тур мен. Силерниң адыңар төөгүге кезээде арттар. Тайбыңны камгалаары дээш өндүр улуг салыышкыныңар уъжун Силерге четтирдим».

Лондондан Элфорд ирей-кадайның Совет чазактың баштыңынга бижип турары болза: «Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээни чарганы-биле холбаштыр ханызы-биле сеткил ханганывысты илергейлеп, ол сорулганы чедип алырынга Силерниң кылган ажылдарыңарны магадап тур бис. Ол кылдынган чүүл болза, улуг күрүнелерниң аразынга эки харылзааларны тургузарынга бирги базым болур болзун».

Шак мындыг чагааларны чежени-даа цитаталап болур. Кижи төрелгетенни чаа дайынның айыылындан камгалап алырының херээ дээш, чер бөмбүрзээниң бүгү улустарынга тайбыңның херээ дээш, Совет Эвилелиниң төөгүлүг демиселиниң уъжун ханы өөрүп четтиришкининиң болгаш ханы хүндүлелдиң сеткил-бодалдары ол бүгү сеткил хайныышкынныг чагааларда илереп турар-дыр.

Көдээге идейлиг амыдырал

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының талазы-биле партия организациялары, хоорайларның болгаш көдээниң коммунистери улуг ажылды калбартып турар. Ону бүгү идеологтуг фронтуга идепкейлиг шавар халдаашкын-биле чорудуп база чеди чыл планын болгаш социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседири дээш демиселге ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейиниң өзүлдези-биле холбаштырып турар.

Партия комитеттериниң чер-черге эрткилээн пленумнары болгаш партия активтери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түңнелдерин чаңгыс эп-сеткилдиң байдалынга, бүгү талалыг, ханы сонуургал-биле чугаалашпышаан, ол шиитпирлерни изиг-биле чүүлдүтзүнүп база удуртулга болдуруп күүседири-биле хүлээп алганнар. Пленумнуң материалдарынга база эш Н. С. Хрущевтуң чугаазынга үндезилээш, чер-черде партия комитеттери идеологтуг ажылдың талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылып турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму көдээ партия организацияларынга улуг негелделерни салган. Пленумнуң хүлээп алган доктаалында чугаалааны болза: **«Көдээге идеологтуг ажылды шиитпирлии-биле күштелдирери эргежок чугула деп Пленум санап, көдээниң идеологтуг албан черлерин мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаарынче хемчег алырын, культура-чырыдыышкын албан черлериниң байдалы болгаш ажылы дээш, совхозтар ажылчыннарының болгаш колхозчуларның, ылаңгыя аныяктарның политиктиг, нийти эртем-билиглиг болгаш профессионалдыг деңнелин бедидери дээш көдээ партия болгаш комсомол организацияларының, колхозтар болгаш совхозтар удуртукчуларының харысалгазын бедидерин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, бүгү партия комитеттеринге, министерстволарга болгаш ведомстволарга, ажыл-агый организацияларынга хүлээдип тур».** Ам ол негелделерни күүседири кохозтарның болгаш совхозтарның партия организацияларының, көдээниң бүгү коммунистериниң хүн бүрү сагыш салыр чүүлү болур.

Партия организацияларын бүдүрүлге принцивин барымдаалап эде тургусканының соонда, көдээге идеологтуг ажылды шиитпирлиг экижидеринге таарымчалыг байдал тургустунган. Ынчалзажок ону чамдык черлерде ыракта-ла четпес ажыглап турар. Партияның хөй-хөй көдээ крайкомнарының, обкомнарының, бүдүрүлге эргелелдериниң, партия комитеттериниң база партия эге организацияларының идеологтуг ажыл-чорудулгазы чаа негелделерни ам-даа харыылавайн турар болгаш улуг четпестерлиг бооп турар. Ол ажылда амыдыралдан хоорук чорук, ёзу барымдаалаашкыны болгаш кампанейжи байдал, оон түңнелин чүгле чоруттунган хемчеглерниң саны-биле үнелээр оралдажыышкын ам-даа туюлунга чедир узуткаттынмаан. Көдээде политиктиг пропаганда болгаш агитация тус-тус черлерге чамдыкта дайынчы, шавыкчы хевирлиг эвес болуп, бодунуң салдары-биле колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң бүгү участоктарын хаара тутпайн турар болгаш хөй-хөй таварылгаларда ажыл-агыйның тодаргай сорулгаларын шиитпирлээри-биле холбаштырбайн турар. Ылаңгыя чурттакчылыг ырак черлерге, бригадаларга, хову турлагларынга, фермаларга, малчыннарның турар черлеринге политиктиг ажылды кошкак чорудуп турар.

Амгы байдалда хожудап турар бүгү ажыл-агыйларның бүдүрүлгезин көдүрери дээш демисел көдээ партия организацияларының бирги чергениң планынга турар ужурлуг. Партияның көдээ крайкомнарының, обкомнарының, бүдүрүлге эргелелдериниң партия комитеттериниң организакчы болгаш кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазының деңнелиниң дугайын үнелээрде, хамыктың мурнунда ол крайда, областа, эргелелде хожудап турар, карылгалыг ажыл-агыйлар бар бе, чок бе дээрзин көөр херек. Колхозтуң, совхозтуң хожудаашкынын ажып эртериниң чорудулгазынга ховуларның болгаш фермаларның ажыл-ишчилери чаа аажы-чаң бүдүшке кижизиттинер, коллективтиң күжүнге, боттарының күжүнге бүзүрели бедиир. Хожудангай ажыл-агыйларны көдүрери колхозтарга болгаш совхозтарга күш-ажылдың чурумун быжыглаары-биле, нийтилелге удур идегеттерге, мангыстарга, чалгааларга, ырбакчыларга, чиженнерге удур, нийтиниң ажыл-агыйынга хора чедирип, бодунуң хуузунда өнчүзүн үрдүндүрерлерге удур демиселди күштелдирери-биле сырый холбашкан болур.

Нийтилелдиң чаагай чорууңга күш-ажылды хүндүлээр база ынакшыл-биле көөр кылдыр кижилерни кижизидери—бүгү идеологтуг ажылдың кол үндезини, эң бедик чадазы болур. Ынчалзажок чамдык черлерде көдээ ажыл-агый ажылдакчылары күш-ажылчы кижизидилгеже кошкак кичээнгей салып турар. Бүгү колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының күш-ажылга медерелдиг хамаарылгазы — көдээ ажыл-агыйга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң төттүнмес курлавыры, экономиканы улам ыңай көдүрериниң үндезини дээрзиниң дугайын чамдык партия организациялары уттуп турарлар.

Чижээ, партияның Курган көдээ обкомунуң пленумунга Курганск, Щучанск, Карапольск болгаш өске-даа бүдүрүлге эргелелдериниң чамдык ажыл-агыйларында колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының ортузунга күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак дээрзин чугаалап турган. Ол болза масса ортузунда кижизидилге ажылының сандаргай уржуундан, ажыл шагы үзерлер, чалгаалар, ырбакчылар, мангыстар-биле дээштиг демисел чорутпайн турарындан болуп турар.

Чаартыкчыларның чогаадыкчы эгелээшкинин чогуур өйүнде деткиири, социалистиг чарышты улам калбартыры, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин, мурнакчы дуржулганы массалыг нептередири аажок улуг ужур-дузалыг бооп турар. Күш-ажылга таарымчалыг үлегер-чижек, инициатива, чаартыкчы чорук, чарыш—бо дээрге курлавырларны эң эки ажыглаары, хожудап турарларны өрү тырттары дээш, шаптылангак, дөгей, бот-оожургаар чорукка удур демиселге дээштиг чепсек болур.

Мурнакчы дуржулганы нептередириниң дугайында хөй-ле чугаалар чорудуп, практика кырынга чүнү-даа кылбайн турары дээш Каушанскинин, Карашкинин, Фалештиң бүдүрүлге эргелелдериниң партия комитеттерин Молдавияның КП ТК-ның пленумунуң киржикчилери чидии-биле шыңгыы шүгүмчүлээннер. Ында чарышты удуртурда хүлээлге алыр, хөй аазаашкын база каас-коя чугаалар кылып турар.

Көдээниң партия организациялары идеологтуг ажылдың бүгү участоктарынга удуртулганы бүгү талалыг экижиткен таварылгада, идейлиг чепсектиң бүгү хевирлери ажыглалга кирер, политиктиг ажылды СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң, XXII съездиниң негелделериниң деңнелинге чедир бедидер апаар. Идеологтуг бүгү албан черлериниң ажыл-чорудулгазынче хүн бүрү ханылап кирери болгаш политиктиг пропаганданың база агитацияның идейлиг утка-шынарының база ону сайзырангайжыдарының дугайында сагыш салыры эргежок чугула. Политиктиг пропагандага болгаш агитацияга, көдээде идей-кижизидилгелиг бүгү ажыл-чорудулгага удуртукчу ажылдакчылар, көдээ интеллигенция, колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң чаартыкчылары идепкейлиг киришкен турары чугула.

Ховуларның болгаш фермаларның бүгү ажыл-ишчилерин политиктиг салдарга хаара тудар деп, көдээ партия комитеттериниң пленумнарынга болгаш актив хуралдарынга айтыры ынчаар тургустунуп турган. Оларга колхозтарның болгаш совхозтарның алган бедик хүлээлгезиниң күүселдези дээш, көдээ ажыл-ишчилериниң, ылаңгыя аныяктарның политиктиг, нийти билиглиг болгаш профессионалдыг деңнелиниң өзүлдези дээш колхозтарда база совхозтарда коммунистерниң харысалгазын бедидериниң эргежок чугулазының дугайында чугаалар чоруп тургулаан. Колхозчуларны болгаш совхозтарның ажылчыннарын политиктиг чырыдыышкынның системазынга, мурнакчы дуржулганың школаларынга, өөредилге комбинаттарынга идепкейлиг хандыкшыдарын, ортумак звенонуң кадрларының экономиктиг өөредилгезин күштелдиририн — партия организацияларының мурнунга чугула сорулга кылдыр салган. Хову турлагларынга, фермаларга, ыраккы суурларга, одарларга — кайда-ла кижилер ажылдап турар бүгү черлерге агитаторнуң сагыш-сеткилди хайныктырган беседа-чугаалары доктаамал чоруттунуп турарын чедип алыр херек.

Кижизидилге ажылынга чугула рольду көдээниң культура-чырыдыышкын албан черлери ойнаар апаар, партия организациялары оларны эки ажылдакчы кадрлар-биле быжыглаар, бүгү культура бажыңнарынга, клубтарга, библиотекаларга, кызыл булуңнарга болур-чогуур корум-чурум тургустунган, бүгү талалыг база утка-шынарлыг ажылдарны чоруткан турзун дээш сагыш салыр хүлээлгелиглер. «Чурттакчылыг чер бүрүзүнге — культура одаан тургузар» деп, лозуң-биле көдээ культура-чырыдыышкын албан черлериниң тудуун хөй-нийтиниң күжү-биле боттандырып турар Черкасстың комсомолчуларының инициативазы бүгү таланың деткимчезин ап турар. Колхозтар болгаш совхозтар-биле хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтериниң харылзаазын бүгү талалыг калбартыр, хоорайның культура албан черлериниң талазындан көдээге дузаны күштелдирер херек.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму партия организацияларынга ажыл-чорудулганың тодаргай программазын берген. Көдээ партия организациялары Пленумнуң шиитпирлерин күүседири дээш демисешпишаан, ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле ажылда четпестерни шудургу чайладыр, оларның идепкейин чамдык ажыл-агыйларның хожудаашкынын ажып эртеринче, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң улам ыңай көдүрлүүшкүнүнче угландырар ужурлуг.

(«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ)

Кижи бүрүзүнге чедирер

Совет кижи бүрүзүн нийтилелге ажыктыг күш-ажылга ынак болгаш ону хүндүлээр кылдыр кижизидери партияның, Советтерниң, профэвилелдериниң болгаш комсомолдуң идеологтуг ажылының өзээ болур ужурлуг деп СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленуму айыткан болгай. Ындыг болганда, бо чугула сорулганы күүседирде ажылчы чон ортузунга политиктиг ажылды кижи бүрүзүнге чедир калбартыры, ылаңгыя чоннуң чурттап турар черлериниң аайы-биле кудумчу, квартал комитеттерин, депутаттарны дамчып тургаш, ажылдаары чугула. Ындыг аргаларны Чөөн-Хемчик районнуң төвү Чадаана хоорайда багай ажыглап турар. Мооң ужурунда хоорай чурттакчыларының, ылаңгыя бүдүрүлгелерде ажылдавайн турар кижилерниң ортузунда идеологтуг ажыл кончуг кошкак.

Хоорайда амыдыралдан хожудап каап, хөй-нийтиниң корум-чурумун үрээр, маңгыс ёзу-биле амыдыраарын күзээр кижилерниң бар болуп турары хоорай чурттакчыларының чурттап турар черлеринде, ылаңгыя кайы-даа организацияларга доктаамал хамаарышпайн турар кижилер ортузунга политиктиг ажылдың чоруттунмайн турарын херечилеп турар. Ону мындыг фактылар бадыткап турар.

Тракторист мергежилдиг В. Гольцев арагачы, чалгаа чоруу-биле кала-даа ажылга ызыртынмас. Ол орук-эдилел участогунга ийи удаа ажылдап киргеш үндүрткен. Ам кайда-даа ажылдавайн, хоорай кезип, арагалап чоруур. Оон кандыг орукче бар чорууруп тайылбырлаан-даа херээ чок. Ол чоокта чаа ээрип алгаш, орук-эдилел участогунда бухгалтерлеп турар кадайының ажылдаар черинге баргаш, хулиганзыг чорук кылып турган. Ол дугайында Гольцевти кым-даа дүвүретпээн. Ол ышкаш Докпан-оол Сарыглар мурнунда милиция шугумунга ажылдап чораан, арагалап, аморальдыг үүлгедиглер кылгаш үндүрткен. Оон орук тудуунга киргеш, олурар бажыңга четтигип алгаш, оон туразы-биле үнгеш, Чадаанага 2—3 чыл толап, эвээшти кылгаш, хөйнү алыр чер сүрүп ужугуп чоруп турган. Бо чылдың май айда Тожу районче чорупкан, ам ында база-ла арагалап, ажыл кылбайн чоруп турар сураглыг... Кайда-даа ажылдавайн турар, маңгысталчак амыдыралдыг, арагалаар, хөй-нийтиниң корум-чурумун үрээр кижилер Чадаана хоорайда эвээш эвес.

Кижини кижизидериниң үндезини күш-ажыл чүве болганда, ындыг ажыл кылбас арагачыларны нийтиге ажыктыг ажылче кирип, оларның кемниг бак үүлгедиглеринге төнчүнү салыры ам үеде чугула. Ынчаарга бо чугула сорулганы шиитпирлээринге чоннуң чурттап турар черлеринге политиктиг ажылды Советтерниң депутаттарын, кудумчу, квартал комитеттерин, агитаторларны дамчыштыр күштелдирип, кижи бүрүзүнге чедирери улуг рольду ойнаар.

Г. КОМБУ.

Малчынның ажыл-ижи

Чайын эки семирткен мал кыштың берге айларында шыдамык, оон продуктулуу бедик, чаш төлү боткур, дүрген мандыычал болур. Улуг-Хемниң «Х Улуг хурал» колхозунуң аныяк малчыны Кыргыс Бак-кыстың үлегерлиг ажыл-ижин үнелеп демдеглээри чөптүг.

Хой ажылының бирги бригадазының кадарчызы Б. Кыргыстың хою хүр кыштаглаан, ам чайгы одарладыышкынны эки организастап турар. Оон Ак-Дагда кыштаа малга таарымчалыг, арыг-шевери үлегерлиг.

Кышкы ажылга чайын, а чайгы ажылга кыжын белеткенир болгай. Бо сорулганы Б. Кыргыс база эки күүседип турар. Оон кыштаанза узуну 22 метр, доорозы 10 метр кажааның көржеңи бүрүн арыглаттынган, кыжын мал адаанга төгер өдектиг база кургадып белеткээн.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Школачылар бригадазы

Улуг-Хем районнуң Баян-Кол сес чыл школазының өөреникчилери төрээн колхозунга 14 гектар картофельди олуртуп берген. Ол участокту школа шуут шефке алгаш, ону ажаап өстүреринге үстүкү класстың өөреникчилеринден бригада тургускан.

Николай Базырга (башкы) удурткан ол бригада бок ашталгазын ийи удаа организастаан, суггарылганы чаңгыс эвес удаа чоруткан. Одуруглар аразын үлдүретпишаан, үнүш дөзүнүң довураан чымчаткан.

Бригадада Светлана Борбак-оол, Зоя Оюран, Чандак Маадыр-оол ышкаш ажыл-ишке үлегерлиг өөреникчилер хөй. «Х Улуг хурал» колхозтуң хову бригадазы школачыларның бригадазын мактап турар.

Шефке алган участоктуң амгы үнүжү чаагай. Оон дүжүдүн боттарының күжү-биле ажаагаш, төрээн колхозунга хүлээдип бээрин школачылар хүлээнген, сорукткуг ажылдап турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

«ҮТКА 25 чылы» совхоз сиген белеткелинге республиканың совхозтарын мурнап турар

Улам эки ажылдаар

ДӨӨ ЫНДА, бөлүк талдар кыдыында бажыңчыгашта Кызыл түк киискип тур. **«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң № 3 салбырының** Сөөктүг-Дөңде сигенчи бригадазының турлаанга чоокшулап келгенивис ол-дур. Сиген кестирген тракторлар кезек шөлчүгешти төгериктей кестирип бар чорлар, а ооң ындында талдар ажылдыр база тракторлар көстүр... Ында-мында сарааттар-ла эңмежок, эң-не ындыкы сарааттар чоорту ыңайлаза-ыңайлаза хөпээннер ышкаш бичии көстүп турлар. Ындыг хөй сарааттар районнуң өске ажыл-агыйларында ам дээрезинде чок.

Ол-ла бүгү ажыл-херекти кылып бүдүрүп турарлар ам дээрезинде көзүлбейн-дир, бригада төвүнде чүгле ийи повар арткан, олар дүштеки чемин белеткеп алганнар, машиналар бизин бизеп турар кырган ажылчын чай чок ажылдап олур.

Одагга сигенчилер ийи чүктеп кээп эгелей бердилер. Чамдыызы—бир черге аныяктар, өскелери —школачылар. Олар каан, изиг хүнде сиген кезип, бөлүп, сарааттап — кызыг-чай чок ажылдап турган-даа болза, туруп, могап шагзыраваан, харын омак-хөглүг чугаалажып, чанында кара сугга чунуп, сериттенип ап турлар.

Бо бригадада ажылдап турар сигенчилер боттарының чуткуулдуг күш-ажылы-биле районнуң өске сигенчи бригадаларын мурнай берген. Оларның төрээн совхозу — «ҮТКА 25 чылы» сиген белеткелиниң талазы-биле ам бо хүннерде республиканың совхозтарының бирги черинде туруп турар. Бо чедиишкинни олар канчап чедип алганнарыл? Сөөктүг-Дөң ол ынчаар сиген эрткен чылдыынга бодаарга, бо чылын оон эвээш үнгени оларга чүге шаптык болбааныл?..

Өөрени берген мен

Мен бистиң совхозтуң № 1 хойжу бригадазының кадарчызы мен. Хойжу кижи малга чем белеткээринге идепкейлиг киржир хүлээлгелиг. Бо сорулганы бистиң хойжуларывыс эки билирлер, ынчангаш чыл бүрүде-ле сигенге ажылдап келдивис.

Мооң мурнунда-даа чылдарда малга сиген белеткеп, бо ажылдың аргаларын элээн өөренип алган мен. Сараат салыры, хөпээннээри, аът-биле сиген бөлдүрери, сараат ооргалаары ам меңээ берге эвес апарган.

Бо чылын сиген кезилдези эгелээнден бээр үргүлчү-ле сараат ооргалап келдим. Баштайгы үеде бо ажыл меңээ берге турган. Чок болза, сараатты дыртыйтыр салып үндүрүптер, чок болза, азыгларын деңдески эвес бедидер, чамдыкта сараат бедип келген үеде, октакчыларның октаан сигенин эки дозуп ап шыдавас турдум. Ындыг бергелерни ажып эртеринге меңээ бистиң сигенчи малчыннарывыс болгаш ылаңгыя сиген бригадазының бригадири эш Сундуй-оол олар эки дузалааннар.

Сараат ооргалаарынга кончуг ынак мен, чүге дээрге, ук ажыл мээң мергежилим апарганы ол-дур. Хүн бүрүнүң онаалдазын ам 100— 150 хуу күүседип тур мен.

Мария НОРБУ,
сараат ооргалакчызы.

Түлүш биле Виктор

Трактористер Түлүш Кечил-оол биле Виктор Кяжкин — элээн каш чылдарда трактористеп ажылдаан, ынак өңнүктер. Олар ам МТЗ-5 тракторлар-биле сиген бөлдүрүп, кезилдениң эгезинден бээр кады ажылдап келгеннер. Олар кайызы-даа хүнде 20 га сигенни бөлдүрер планныг тургаш, 40 — 45 га чедирип, ажыл үлүүн 200 хуу ажыр күүседип турарлар.

Мен бригаданың утчётчиги болгаш кылган ажылдың шынарының дугайын олар-биле бо-ла чугаалажы бээр-дир мен. Оларның мындыг бедик түңнелди чедип ап турарының чылдагааны—онаашкан ажылын эки шынарлыг кылып билиринде, бедик медерелдии-биле ажылдап турарында. Түлүш биле Николайның бөлдүрген черинге хыналданы каш удаа кылган бис. Ындыг хыналдадан илерээни болза, бөлдүрген черде сиген чыдып калбаан болур. Ол ышкаш, бөлдүрген одуругларны чыыра тырттырарынга эптиг кылдыр дүрген белеткеп, сарааттакчыларны бичии-даа саадатпайн турар. Кайызы-даа машиназынга кончуг камныг улус, сиген кезилдези эгелээн хүнден бээр оларның тракторлары чаңгыс-даа хүнде доктаап турбаан, септелгеге-даа кирбээн.

Виктор Кяжкин—кукурузачы. Бо чазын кукуруза чаштырылгазының үезинде ол хүн үлүүн 200 — 250 хуу чедир күүседип тургаш, кукурузаның одуруглар аразының ажылдап кылыышкынын эки чоруткан.

Механизаторлар Түлүш Кечил-оол биле Виктор Кяжкинниң чуткулдуг, ак-сеткилдиг ажылының түңнелинде бистиң салбыр сиген кезилдезин организастыг, эки шынарлыг чорудар аргалыг болган.

И. ШИВИТ-ООЛ,
учётчик.

Сараат салыкчызы Түлүш Степан.

Хоолулуг ногаан дүжүт дээш

«Бурунгаар» көдээ ажыл-агый артелиниң механизаторлары «Шөлдерниң кадыны» — кукурузаның тарылга шөлүн калбартып, ооң чайгы ажаалдазын экижиткени таварылга эвес.

Ажыл-агыйның шөлдеринде ам 606 гектар кукуруза үнген. Өстүрер дээш беш звенолар кызымак ажылдааннар. Чемишчидилгелерни өйшаанда төп, одуруглар аразының ажылдап кылыышкынын чогуур үезинде чоруткан.

Ол кукурузаны коммунистер эштер Петр Спирин, Анчи Мижит-оол олар удурткан звеноларга 133—133 гектар кылдыр, Салчак Хурагандай, Мындырия Мөмбүртүк, Салчак Серен оларга 103-103 гектар кылдыр хуваагаш быжыглаан турган. Мындырия Мөмбүртүкте 45 гектар свёклазы, Сачак Серенде 45 гектар картофель база быжыглаттынган.

— Август 15-20-ден эгелеп ажаар чамдык шөлдерден 200-тен 300 центнер чедир ногаан массаны ажаап аптар арга бар. Ажылдаар техника бүрүн белен, механизаторлар четчир, силостаар черлерни белеткеп турар бис—деп, агроном Николай Снытькин чугаалап турар.

* * *

Александр Васильевич Сарапуловка удурткан № 2 комплексилиг мал ажылының бригадазы бо хүннерде нийтиниң малынга быжыг чем-суур белеткээр ажылда хаара туттунган. Бригада кежигүннери 30 кижи Калбак-Даг, Чолдак-Чоога, Суг-Бажы деп черлерде сиген кезилдезин чорудуп, 240 тонна сигенни сарааттап тургусканнар. Бригада ийи «Белорусь», бир «ДТ-54» деп трактор болгаш элээн каш сиген кезер аът машиналары-биле хандыртынган.

Күш-ажылга үлегерни тракторист, аныяк коммунист Астраханцев, хол-биле кезикчилер Хойлаарак, Артына, Чашпай, Сандар-оол, сиген сарааттакчылары, партбюро кежигүнү Амыян, Арчумаев, Лакпа, Анай-оол олар көргүзүп, хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

Д. ЕНДАН.

Звеночу Балажык Доржу бо-дур.

Механизастаттынган звено

ЫНДЫГ ЗВЕНО ХЕРЕК. Ынчан сиген кезилдези эгелээринге чедир бир ай арткан турган. Балажык Доржуну совхоз дирекциязынче кыйгыртып апарган.

Директор биле совхозтуң № 3 фермазының эргелекчизи конторада олурган. Оларның арын-шырайында бир-ле айтырганзыг, манаан хевир барын Доржу эндевээн.

— Ыяк бодап алдың ыйнаан, Доржу? — деп, директор айтыргаш, кезек үзүктелгеш, оон кысказы-биле:—звенону аан...— деп немеп каан.

Доржу чугааның утказын дораан-на билип каан.

— Ийе...— деп, дорт харыылап эгелээш, Доржу оон ыңай чү дээринге сөс-домак чыып олурган. Чок, ында аайын тыппас, үр боданыр чүве чок, механизастаттынган сигенчи звенону тургузар дээш баш бурунгаар боданып, чыгдынып келген-не болгай. Ам чүгле тургузарында: машина-техниканы чыып, ажылдаар кижилерни шилип алырында. Машина-техника, кижи күжүнүң дугайын аңаа-ла дугуржуп, планнап алганнар.

Механизастаттынган сигенчи звенону тургузар деп бодалды совхозка бир-ле дугаарында Балажык Доржу эгелээн. Ындыг звенону тургускаш, ооң күжүнге даянмышаан, ажылдаары — сиген ажылын барык-ла долу механизастаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, звенода кижи бүрүзүнүң ажылга харысалгазын бедидер, өске сигенчилерни ажылче эвилелдээринге үлегер болур дээрзин Доржу шын билген. Ол ышкаш, совхозка эрткен чылын сиген ажаап алыышкынының үезинде тургулаан чамдык звеноларның, механизатор бөлүктериниң ажылының дуржулгазында үлегер ап болгу дег эки чүүлдерни Доржу билир болгаш ону база-ла түңнеп көрген. Доржу Кызылдың механизация училищезин доосканда бээр алды чыл эрткен, бо аразында ол эвээш эвес арга-мергежилди чедип алган.

Ол арга-биле механизастаттынган сигенчи звено бо Сөөктүг-Дөң бригадазынга тургустунган. Ындыг звено, шынап-ла херек апарган. Звенода дырбааш сөөртүр 4 трактор, волокушада 3, сараат салырында 1 трактор бар. Оларны сес механизаторлар башкарып турар. Бо-ла звенода сараат салыкчылары үш кижи.

ШИЛЧИП ЧОРУУР ВЫМПЕЛ. Бо вымпел Балажык Доржунуң механизастаттынган звенозунга, мырыңай-ла звеночунуң бодунуң башкарып чорууру тракторунуң кабиназының аскында киискип чоруур. Ону канчап чедип алганыл?

...Эртен эрте, чер чырып эгелеп турда, Доржу туруп келгеш, турлаг чанында сугга чунуп алгаш, бирде талдар кыдыы-биле, бирде машина-тракторлар аразы-биле кылаштап, ажылче хейде-ле далажып, ол хүннүң ажылының планын база катап боданып базып турар. Ол шын, ажылы дээш сагыжы аарып, бодалы бодарап чоруур кижилерге черле ындыг болбайнаан!

Ындыг эртеннерниң бирээзинде Доржу тракторист Крупновту барып оттурупкан:

— Славка, тур, сээң чедир кылбаан чүвең хөй-ле болгай!

Крупнов удурланмаан-даа. Дораан-на туруп келген. Крупновтуң тракторуболганчок-ла үрелип, боду ажылдан озалдап, эш-өөрүнүң сөс-домаан тоовас, «бодум билир мен» дээр хөөннүг ажылдап турган. Ону Доржу билгеш, Крупнов-биле чугаалажып, ооң аажы-чаң, байдалының дугайын совхоз директору эш Стихаревке дыңнаткан. Хемчег алганының түңнелинде, эш Крупнов ам ак-сеткилдиг ажылдап турар.

Звеночу Доржу-биле сиген шөлүнге, сараат чанынга ужураштывыс. Борбак ак арынныг, элээн чугаакыр, арын-шырайы бодамчалыг ол аныяк эр оваа сигенни сараат чанынга чыыра тырттырып эккелди. Оон дүже халааш, сарааттың бедип үнүп чыдарын хынап көрүп тур. Ооң соонда шөлде бөлдүнген сигенниң өл, кургаан холу-биле туткулап көрдү...

Звеночу база катап-ла ажылдап кирипти. Ооң-биле кады хөпээн сөөртүкчүзү Николай Неволин, сиген бөлдүрүкчүлери Домбаажык Хүреш-оол, Виктор Кяжкин, Түлүш Кечил-оол, сараат салыкчылары Байырты, Түлүш Степан, Николай Тас-оол база өскелер-даа эртенден орай-кежээге чедир соксаал чок ажылдап келгенир. Хүнде олар 42 — 45 тонна чедир сигенни сарааттап турарлар.

Бүгү звено ажылче чаңгыс угла үнер, кижи бүрүзү ажылдааш туруп-канда — өске кайнаар-даа чартыкпайн, халас шак-үени эрттирбейн, биле-демниг ажылдаарлар. Ажыл шагының соонда (олар караңгы имирге-даа чедир ажылдай каптарлар) кымның чүнү кылганын звеночу Доржу бригадир Сергей Сундуй-оол-биле кады түңнеп турар.

Сиген ажаап алыышкынының эгезинден бээр совхоз дирекциязы совхозтуң фермаларының сигенчи звеноларының аразынга шилчип чоруур вымпелди болгаш чүс рубльдиң акша шаңналын доктааткан. Ону Балажык Доржунуң звенозу баштайгы беш хонуктуң түңнелинде чаалап алгаш, ам-даа быжыы-биле тудуп турар.

* * *

БРИГАДАНЫҢ турлаанга дүштеки чем үезинде сигенчилер чыглып келгеннер. Олар-биле беседалажып, ылаңгыя кандыг ном, солун номчуп, чүнү сонуургап дыңнап турарын айтырарга, оларның хөй кезии: «Чок», «Биске даргалар-даа, агитаторлар-даа келбес-тир» деп харыыладылар.

Мында көргүзүг самбыразы, агит-хуудус, лозуң, плакат болгаш көскү агитацияның өске-даа хевирлери чок, лекция болбайн турар, солун бир ай ажыг үеде келбээн, чүгле ийи удаа кино көрген. Байдал мындыг турда, бригадада кол нуруузу болуп ажылдап турар комсомолчулар болгаш аныяктар агитас-массалыг ажылды чорударының аргаларын дилеп тыппайн турарлар. Бо дугайын совхозта партия организациязы чүге уттуп турарыл?

Совхозтуң Арыскан, Иштии-Хем болгаш Ак-Туруг салбырларының сиген планы бо салбырдан эвээш, сиген кезер шөлдери биче турда-ла, ол черлерде сиген белеткели оожум чоруп келген. Бир эвес олар моон эки ажылдаан болза, «ҮТКА 25 чылы» совхозта сиген белеткели август 10-да медээ-биле алырга, 34,9 хуу эвес, оон-даа бедик болур турган. Ам-даа кестиилмээн черлер: биче дөңгеликтиг шыктар, буга-сумуннарының болгаш хемнерниң уну совхозтуң девискээринде хөй. Оларның сигенин массалыы-биле кезер дугайында шиитпирни совхоз дирекциязы үндүргеш, ынаар хөй күштү мөөңнээн. Бо эки эгелээшкинни ара соксатпайн, харын эчизинге чедирери күзенчиг.

А. НУГУУРАК.
(Бистиң тускай корр).
Фотолары авторнуу.

Депутаттарның организакчы ролю

Чөөн-Хемчик районнуң чамдык көдээ советтери, оларның депутаттары болгаш күүском кежигүннери боттарының девискээрлеринде ажыл-агыйларның мал чемнери белеткээр ажылдарынга ажылчы чоннарны кииринштирер талазы-биле боттут хемчеглерни ап турар.

Ийме көдээ Советтиң күүскомунуң шиитпирин ёзугаар ооң кежигүннери болгаш депутаттары Ленин колхозтуң сиген кезилдезинге дузалажыр 30-40 кижи составтыг шефчилерни дыштаныр хүн санында-ла организастап келген. Шефчилер боттарының күжү-биле сөөлгү хүннерде 90 улуг сараат сигенни тургусканнар. Ында депутаттар Сат Серемаа, Ховалыг Опан-оол олар хол-биле сиген кезер ажылда идепкейлиг киржип, нормазын үргүлчү-ле 120 хуудан ажыр күүседип турар. Ол көдээ Советтиң даргазы эш Аракчаа колхозтуң № 1 хойжу бригадазының сигенчилериниң ажылын боду шуут удуртуп тургаш, ооң 32 тонна сиген кезер планын күүседирин хандырган. Бригада ам сиген кезилдезин үргүлчүлевишаан, пландан ажыр дыка хөй санныг мал чемин белеткээн.

Чадаана хоорай Совединиң (даргазы эш М. Сүге-Маадыр) депутаттары «СЭКП XXII съездизи» колхозтуң мал чемнери белеткээринге ажылчы чоннарны калбаа-биле организастап турарлар. Шефчилер сөөлгү хүннерде ол колхозтуң 15 га чериниң сигенин хол кадыры-биле кескен, 75 га черниң сигенин бөлген, 33 тонна сигенни сарааттаан болгаш 5 га чочак-тарааны кезип ажааган. Бо ажылдарны депутаттар эштер А. Данзы-Белек, Х. Очур-оол дээш, өскелер-даа үлегерлиг организастап турарлар.

Колхозтуң аныяктардан тургустунган, 58 кижи составтыг сиген кезер бригадазының бригадири депутат эш С. Мунзук 200 тонна сиген кезер планныг тургаш, август 10-га чедир 190 тоннаны кезип сарааттаан, ол бригада колхоз баштаар чериниң үш бригадалар аразынга шилчиир Кызыл тугун быжыг тутпушаан. Колхоз сиген кезилдезиниң темпизиниң талазы-биле районда бирги черни ээлеп, сөөлгү хүннерге чедир бодунуң планының 50 ажыг хуузун күүсеткен.

Колхозта район Совединиң депутаттары эш С. Чылбак херээженнерниң шеф ажылын база эки организастап турар. Ол 26 херээженнерни эвилелдеп алгаш, будук-бүрү белеткээр ажылды идепкейлиг чорудуп келген. Олар шефтээшкинге хөй удаа үнүп тургаш, төрээн колхозунга нийтизи-биле 35 тонна будук-бүрүнү белеткеп бергеннер.

ЧЕДИ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Сурагжаан малчын

Чылдың кайы-даа үезинде, кыштың чыккылама соогунда-даа, чайның от-көс дег изиинде-даа, Долбаа угбай күш-ажылдың кижилериниң одуруунда. Дөрт чугаалаарга, ниитиниң эрге-ажыктарынга бараан болган күш-ажыл ооң чүлдү-чүрээ, сеткил-сагыжы-биле тудуш, ооң кезээде чарылбас кезии болган кижи.

Ындыг болбас аргажок. Долбаа күш-ажылчы араттың өг-бүлезинге төрүттүнген, харын ынчангаш «ине сыптаптар» элээди кыс апарганындан-на ол күш-ажылдың чаагай чаңчылдарын шиңгээдип ап, ада-иезиниң, чоок дөргүл-төрелиниң ажыл-амыдыралынга ажыктыг кандыг-ла бир чүвени кылып, бүдүрүптеринге чаңчыккан. Ол чок-ла болза хөй кадарган, чок-ла болза инек сагган, чок-ла болза дуңмаларының орбаксамдар хевин септээп, авазының чанында дааранган орар.

Чоннуң үлегер чугаазындаазы дег, «кижи болуру чажындан» диртип, Долбаа бичезинде-ле ада-иезиниң, кады чурттап чорааны төрелдериниң макталын чаалап апкан.

Чаш назының ол үезинден бээр ам хөй чылдар эрткен. Ынчанмыже Долбаа күш-ажылчы тура-соруун кагбаан, харын ам арга-мергежилдиг, ат-сураглыг хаван ажаакчызы апарган. Ооң күш-ажылчы алдар-сураа чүгле бодунуң суурунда, совхозунда, районунда эвес, харын кожа-хелбээ суурларда, районнарда дыңналып турар апарган.

Улуг-Хем районнуң Алдыы-Шынаа деп черде хаван оолдары доруктуруп өстүрүп турар, бөдүүн, тыва кадайның күш-ажылчы намдарын, ооң чүгле совхозунуң, районунуң эвес, харын ынак республиказы — Тыва АССР-ниң сураглыг хаван ажаакчыларының бирээзи кылдыр көдүрлүп келгениниң дугайын номчукчуга ажыт-чажыт чокка чугаалаксаам кээр-дир.

Он үш чыл мурнунда каш баш шээр малдыг, кара шай ижиртпес чаңгыс инектиг Дөңгүрактың өг-бүлези-биле кады, ынчаарда ол черге организастаттынган чаа колхозка каш хокшулун илдик чокка салып бергеш, ниитиниң ажыл-агыйының көңгүс чаа адыры—хаван ажылы сайзырадыр фермага аныяандан күш-ажылчы Долбаа угбай дидими-биле ажылдап кирипкен. Ооң өөнүң ээзи «балды бажын билир» шевер-бызаңчы кижи болгаш колхозтуң тудуг бригадазынга ажылдап кирген.

— Сагыштан ыравас ийин, харын. Баштай ужур-мажыры билдинмес, дыка берге чүве чорааны кай. Хаван оолдарының челбиниичел деп чүвези медээ-хадаа чок чүве чораан. Арга-ла херек болгай. Ынчаарда Шагаан-Арыгга турган, ам «Күш-ажылдың хостуу» артельдиң хаван ажаакчыларының дуржулгазы меңээ уттундурбас өөредиг берген чүве—деп, Долбаа угбай, бо ажылга киргениниң баштайгы үезин ынчаар сактып чугаалагылаар.

Шынап-ла, ажылга тура-соруктуг, кежээ-шалып, ол ажылга мергежилдиг орус эштериниң арга-дуржулгазын шиңгээдип ап тургаш, билбези ажылдың чажыдын, уг-шиин Долбаа угбай тыва берген болбайн канчаар.

Ынча чылдарның иштинде Долбаа Мижит-Хуураковна хүлээп алган ол ажылындан бичии-даа чардыкпаан, ынчангаш ажылга чедиишкиннии, арга-мергежилди чедип ап, шиңгээдип алырынга бодунуң канчаар-даа аажок быжыг тура-соруктуун, хаван ажылын, ылаңгыя хаван оолдарын менди ажаап доруктурары колхозтуң экономиказын көдүрериинге кескү ужур-дузалыын ханы медереп билгенин ол уйгу-чыдын чок, шудургу ажыл-херек-биле бүзүреткен.

Бодап-даа көрүңерден: алдарлыг чеди чылдың дөрткү чылы—1962 чылдың ажыл-агый чылында Долбаа Мижит-Хуураковна төрээн совхозунга, Совет күрүнезинге 700 ажыг баш хаван оолдарын доруктуруп берген. Бо чаагай ажыл-үүлеге эрткен он ийи чылдарның түңнелдерин немептер болза, хаван ажаакчызы бөдүүн тыва кадайның ниитилелге, кижилерге ажыктыг, материалдыг чүүлдү бүдүрериинге кескү киржилгези улам тода көстүп келир ийик. Ортумак чижек-биле безин алырга, ол чыл санында-ла 550—600 баштан куду эвес хаван оолдарын доруктуруп, совхозтуң семиртилге пунктузунга дужаап берип турганын № 1 салбырның саңхөө архивинден тып ап болур.

Чеди чылдың бешки чылының баштайгы чартыын хаван ажаакчызы Долбаа Мижит-Хуураковна эки үре-түңнелдер-биле дооскан. Чүл дээрге, аңаа быжыглаттынган хаваннарны семиртип азырап, уйгу-чыдын чок хайгаарап, ылап-ла эрес-шудургу ажылдап тургаш, ол төрүттүнген бир-даа хаван оглун (аарыг чылдагаандан аңгыда) черле оскунмаан. Ынчангаш эрткен чылын Долбаа Мижит-Хуураковна 239 баш хаван оолдарын мандыды азыраан. Ол дээрге күш-ажылчы улуг тиилелге-дир.

Күш-ажылга ынак, кижилерге эптиг-эвилең, кезээде биче сеткилдиг Долбаа Мижит-Хуураковнаны Арыг-Бажының улуг, биче чону аажок хүндүлээр, ынчангаш чоннуң айбычызы болур—депутат деп хүндүлүг болгаш бедик харыысалгалыг эргени Тыва АССР-ниң чер-чер Советтеринге болган 1963 чылдың март үштеги соңгулданың түңнелинде аңаа тывыскааннар.

Депутат Долбаа Мижит-Хуураковна хөй-ниитиниң ажылындан черле чыдып калбас кижи. Өске депутаттарның база суурнуң чонунуң идепкейлиг киржилгези-биле «бай-шыдалдыг, кадык-чаагай, арыг-шевер амыдырал» дээш деп чарыштың ажылынга идепкейлиг киржип, хамыктың мурнунда өске өг ээлеринге үлегер-чижек кылдыр ол бодунуң өг-бүлезин эки арыг-шевер байдалга тудуп турар. Ол херээжен депутат күрүне ужур-дузалыг өске-даа хөй-хөй ажылдарга кескү киржилгелиг. Мурнакчы ада-иелерниң киржилгези-биле чогум кымнарның уругларын күрүнениң долу хандырылгазынга алза чогуур талазы-биле болур-чогуур арга-сүмезин Арыг-Бажы сес чыл школазының дирекциязынга база төрелдер комитединге ол киирген.

Долбаа Мижит-Хуураковна ажылга, амыдыралга идиг, депшилге бээр мурнакчы, чаа чүүлге канчаар-даа аажок тура-соруктуг. Бо чылдың июньнуң эгезинде «Улуг-Хая» совхозтуң төрүүр хаваннарын Алдыы-Шынаага чаңгыс черге мөөңнеп каттыштыргаш, хаван оолдарын доруктуруп азыраар дээн санал-оналды Долбаа угбай деткээш, аңаа шуут киржилгелиг болган.

Үр үеде ажылдап, чурттап чаңчыкканы Арыг-Бажы суурдан элээн ырак, мурнунда ажылдап, чурттап чорбааны черге дуржулгалыг хаван ажаакчылары херек апаарга, Долбаа Мижит-Хуураковна уруу, күдээзи—аныяктарны сургап тургаш, боду олче саат чок көжүп чеде бергенинге кымның сеткил-сагыжы ханмас деп!

Алдыы-Шынаа хаван фермазынче көжер дээш шыгжанып белеткенип турда, ооң кожаларының бирээзи аңаа мынча дээн:

— Өске черге, танышпазың чон аразынга берге эвес чүве бе, Долбаа, орайтаваанда бодансыңза? — дээн.

— Ол чүү дээриң ол, дуңмакым. Карак кызыл ажылдаарга кая-даа, кандыг-даа чоннуң аразынга кижиниң оруу ажык, делгем болгай аан. Үр үеде ажылдап чаңчыккан ажыл-үүлемден адырлыр аргам чок—деп, Долбаа угбай демгизинге чаа-ла харыылаан.

Кижиниң өөрүшкүзүн хайныктырып кээр ниитилелге ажыктыг күш-ажылга сурагжаан Долбаа Мижит-Хуураковна Дөңгүрак угбайның ат-сураа ооң ажылдап чурттай бергени Алдыы-Шынаа фермазының коллективинде база-ла чаагай дыңналып турар. Кижиниң кижи болур дээди ады—ооң күш-ажылчы тура-соруунда.

А. БЕГЗИ.

Улут-Хем район.

ИЙИ ШҮЛҮК

ХУУЛГААЗЫН

Саян таңды эрттирбес дээш
Будун хере сунуптарга,
Саадавайн-даа, торулбайн-даа
Буза чүткээн Улуг-Хемче
Чүү-даа кайын чаңгырыл деп
Чүс-чүс чылда чүдүп чорду.

Ээзир ышкаш чалгын болза
Эрттир ужа бергей эртик,
Балык ышкаш чапка болза
Базып кире бергей ийик — деп.
Улуг-Хемге мөөндактадган
Улус ынчаар ырлап чорду.

Эриин орта келгенимде,
Эрте шагның тоолунда
Келчеш дээштиң хемни, арттың
Кежир базар маадырлар-даа
Бодалымга кирер чорду
(Бодум ындыг болзумза деп).

Ол-бо кылдыр хуулза дээн
Бодалдарны, күзелдерни
Орус маадыр хуулгаазын
Боттуг кылдыр хуулдурду,
Муңчулуушкун туман ышкаш,
Мурнувустан арлы берди.

Чаңгып болбаан Улуг-Хем-даа
Чагыргада кирип берди:
Красноярск чанын орта
Часкы хүнде чайдырыпты,
Кызыл хоорай чанынга ам
Чайгы хүнде арталыпты.

Бурун шагда Саян дагның
Улуг-Хемге кестирипкен
Будун даарта тудуштурар
Улуг каңныыр чаштанчызы
Ол-бо чүкче тарап чырыыр,
Орус маадыр хуулгаазын ол.

КӨВҮРҮГ

Чазап каастаан хомду ышкаш
Чап-чаа бүткен көвүрүгнүн
Чайнаан сугда хереллденген
Чаражын-даа чүү дээр ону!

Кыры-биле машиналар
Кымыскаяк ышкаш шуушкан,
Адаа-биле пароходтар
Аңаа хостуг эштип эрткен,
Ак-көк дээрде самолёттар
Аян тудуп хөөмейлешкен,
Улуг-Хемниң бодун безин
Улам чараш шырай кииргeн
Көвүрүгнүң тудугжузун
Көвей катап ошкаксаар мен.

Коммунистиг даартагыже
Хостуг базар көвүрүглеп,
Кежээ, дүне, эртен, хүндүс
Кезээде-ле кежиксээр мен.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

Бөгүн—Индияның хамаарышпас чоруунуң хүнү

Индий Республиканың найысылалы Дели. Парламент бажыңының баарында шөлде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Үш каът улуг эмнелгеде

Кызылдың мурнуу талазында хавак кырында үш каът даш бажыңның корпузу шилгедээ-биле бедип үнген. Ол болза республиканың туберкулёзка удур эмнелгези-дир. Ында туберкулёз аарыының янзы-бүрү хевирлеринге удур демисел чорудтунуп турар: сөөктүң, өкпениң, бестиң, кештиң дээш оон-даа өске. Ам ында элээн хөй аарыг кижилер эмнедип турар бис. Оларның ажаалгазын хандырылгазының дугайын онзалап чугаалаары чугула, ынчангаш бо чаданы редакцияже бижип ор мен.

Диспансерниң мурнундагы кызаа, кпыш өрээлдерлиг эрги бажыңынга бодаарга, амгы бо чаа корпузун зулуг-ла орду-биле дөмей дизе жырбас. Ында аарыг улуска болгаш ажылдап турар медицина персоналының ажылынга болдунар-ла бүгү аргалар-биле эки, таарыжыр байдалдар тургустунган. Корпустуң он талазынга бирги, ийиги каъттарында: хүлээп алырының, хыналданың, рентгенге көөрүнүң кабинеттери тус-тус тургустунгулаан. Оон аңгыда, кулак, боостаа, думчук болгаш уруглар аарыы эмнээр кабинеттер ында база-ла ажылдап турар. Бо чорук ук диспансерни итилештирип каттыштырган хевирниң эмнелгези болдурган.

Каът бүрүзүнде аарыг кижилерниң бүгү негелделеринге таарышкан делгем өрээлдерлиг: шарыышкын-сыкыртыышкынның, дыштанылганың, чемненириниң кабинеттери тускай дериттинген.

Бус-биле одаар төп одалга системазы болгаш корпусту хандырып турар суг дамчыдылгазының системазы үзүктел чокка ажылдап турар. Электри-чырык дерилгезин база бүгү байдалдарга таарыштыр тургускан.

Аарыг улусту аъш-чемниң янзы-бүрү продуктулары-биле хандырар талазы-биле ажыл эки организастаттынган. Чиик аарыг кижилерге барык санаторий режимин организастааны-биле холбаштыр, хүнде дөрт удаа чемгерип турар.

Арыг-шевер, культурлуг ажаалга талазы-биле диспансерниң хамаарышкан ажылдакчылары база-ла кызымак ажылдап турар. Аарыг улустуң чаңгыс аай хевирлиг хепкерилгези колдуунда чедип алдынган, оларның арыг-шевери дээш хүн бүрү сагыш салып, чунар бажынга чогуур үелеринде кирип турар.

Бистиң эмчилеривис болгаш медицина сестраларывыс аарыг улуска ээлдек, сагыш-човаңгыр. Оон түңнелинде диспансерде эмнедип турар республиканың янзы-бүрү булуңнарындан келген кижилерниң кадыкшылы экижип турар. Чижээлээрге, чоокта чаа Улуг-Хем райондан келген Х. Кунгааның аарының байдалы аар турза-даа, он хире хонганда ол көскүзү-биле экижип, ам чииги-биле кылаштап чоруп турар.

Бо эмнелгеде хоочун, дуржулгалыг эмчилер ажылдап турар. Оларга Яков Кифонтьевич Крестьяников, Раиса Григорьевна Вайнштейн болгаш Татьяна Николаевна Божевина олар хамааржыр. Бо эмчилер аарыг улустарга сагыш човаашкынны онза илередип турарлар.

Таарыштыр дериттинген эмнелгени тудуп, ону мергежилдиг, хоочун болгаш аныяк тускай эртемниглер-биле хандырганы партияның болгаш чазактың улуска бараан болуушкунунуң база бир кескү чижээ-дир.

К. ДОРЖУ.

Тудуг материалдары үзүктелип турар

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем салбырында 12 кижи составтыг тудугжу бригада ажылдап турар. Бригада бо чылын малчыннарга 4 чуртталга бажыңын, бир хлеб быжырар бажыңны тудуп, ажыглалга кииргеш, ам 500 хой кирер улуг кажааның тудуун доозар чоокшулаан. Тудугжуларның иштинден Д. Чаш-оол, Т. Дадар-оол, К. Оолак, К. Норбу олар хүн нормазын 130 — 150 хуу күүседип турар.

Салбырга эки шынарлыг чуртталга бажыңнарын, мал кажааларын тудар дээш, тудугжулар кызымак ажылдап турза-даа, эргежок чугула материалдарның четпезинден сөөлгү үеде ажыл хожудап турар. Тайгадан тудуг ыяжы сөөртүрү-биле бригадада чаңгыс автомашина быжыглаан. Колхозтуң төвүнде лесовоз чоруп турза-даа, тудуг бригадири эш Повилев ону бисче чорутпайн келген. Харын-даа ол боду безин Эйлиг-Хем салбырга чаңгыс-даа катап келбээн. Ол ышкаш бригаданы дилген материалдар-биле база четче хандырбайн келген. Тудуг материалдары үзүктели берген таварылгада бызаңчылар 2 — 3 хонукта безин ажыл чок турар ужурга таваржып турар.

Т. БҮРБҮСЕН.

Төлеп чок садыгжы

«Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаа салбырында райпонуң магазининиң эргелекчизи Х. Марияның ажылын допчузу-биле чугаалап көрейн.

— Бо уруг ам база чок-тур аа, кайнаар чоруп кагжы ирги?—деп, эртен 10 шак ашкан турда магазин чанынга ээлчег манаан бөлүк кижилерге бир кадай келгеш, чугаалай-дыр.

—Черле ындыг уруг-ла болгай, та кайда чор ыйнаан, тос шактан бээр манап келдим—деп, база бир кадай аңаа бүзүрел чок харыылады.

Элээн болганда садыгжы кылаштап чедип келгеш, ээлчегде турган улусче-даа көрбейн, магазининиң эжиин барып ажыда берди. Ынчан ооң арын-шырайының доңгуну-даа аажок хевирлиг.

Ол магазинниң даштында бөгү аштаттынмаан, ооң ишти база-ла үендаан, барааннарның кырында довурак-доозун үглей берген. Садыгжы халадын кетпейн ажылдап эгелээн.

Садыг ажылынга туруп алгаш, ажыл шагын барымдаалавас, аажы-чаны доңгун—шак мындыг төлеп чок кижини Улуг-Хем райпозунуң баштаар чери ол ажылга чүге тудуп турар ирги?

А. АНАЙ-ООЛ.

РЕДАНЦИЯГА ЧАГААЛАР

Хандырылгада чамдык четпестер

Чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле бистиң партия болгаш чазаавыстың салып турар сорулгаларын чамдык садыг организациялары ам-даа ыракта-ла четпес күүседип турар. Бии-Хем районнуң садыг четкизинде четпестерни көргүзерге-ле маңаа тодаргай херечи болур. Чижээ, Туран хоорайның магазиннеринде соктаан чиңге-тараа, гречневая крупа дээш өске-даа янзы-бүрү крупалар чок. Эр, херээжен кижилерниң, уругларның уктары, чиңге резиналар, биче размерлиг костюмнер мырыңай келбестээн.

Эът, сүт садар магазин бар-даа болза, аңаа эът кончуг хаая кирип турар. Эътти схема барымдаалавайн, чүгле сорт аайы-биле шуптузун-на чаңгыс өртекке садар чоруктуң ужуру билдинмес.

Туран хоорайда ийи столоваяларның чеминиң ассортиментизи кончуг эвээш. Эрги чем даңзызын хүн бүрүде-ле катаптап турар чүүл бар. Хоорайның тудугларында ажылчыннар дүште столоваяларга чемненир дээш баарга, окрошка, ногаа аймаандан, картофельден, творогтан кылган пирогилер, лапшадан, сүттен кылган мүннер, газировка, квас чергелиг суксунга ижер суглар үргүлчү-ле чок болуп турар.

Ажылчыннарның таарымчалыг аъш-чемин хандырарының улуу, харын арага аймаан ажыт-чажыды-биле садыглаарынга кайы-даа столоваяларның ажылдакчылары чаңчыга бергеннер, олар вермут, дерсетные чергелиг арагаларның өртээн улгаттырып, чартык литрни-ле 3 рубль 08 көпеекке садып турарлар.

Районнуң даргазы эш Хомутов болгаш ооң баштаар чериниң кежигүннери садыг шугумунга үр чылдарда таптап келген болгаш садыгның чаа, депшилгелиг аргаларын хереглээринге чаңчыкпааннар. Олар чоннуң негелдезин бюрократтыг ёзу-биле көрүп турар болганда, хереглекчилер мурнунга отчёттарын кылырындан безин коргарлар дээрзи черле билдингир.

Ынчангаш ол хоорайның садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчыларының практиказында кагдынган, эрги аргаларны болгаш улуг четпестерни шиитпирлиг чайладыры чугула.

Р. КҮСКЕ,

Туран хоорайда тудуг-монтаж участогунуң ажылчыны.

Райпо чүге киришпээнил...

Тожу райкүүскомнуң культура килдизинге автоклуб келгеш ындыг-ла үр болбаан. Бо аразында ол районнуң колхозтарының сүт-бараан фермаларынга, хову бригадаларынга чедип, беседаларны кылып, шажын-чүдүлгеге удур, культурлуг аажы-чаң дугайында база делегей байдалының талазы-биле лекцияларны номчуп, агитхуудустарны үндүрүп келген.

Бригадаларга, фермаларга автоклуб киноларны аппарып көргүзүп турар. Мындыг янзылыг үнүүшкүннер санында комплексилиг бригада чоруп, эмчилер, баш таарыыр кижилер болгаш библиотекарьлар кады чоруп, чоннуң күзелин хандырып турары дээш көдээниң ажыл-ишчилери байыр чедирип турганнар.

Ынчалза-даа райпо баштаар чериниң талазындан бо чаагай херекке багай киржип, садыгны организаставайн турарын четпес деп демдеглээр херек. Ол ышкаш, районнуң культура Бажыңының массовиги И. Семенов бот-тывынгыр уран чүүлдү эреңгей удуртуп келгени-биле ындыг үнүүшкүннерни хаая эвес үзүп келген.

Н. ОЮН.

Аазаашкын кажан бүдерил?

«Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырында көдээ магазинниң бажыңын райпо үш чыл бурунгаар тудуп эгелээн болза-даа, амга чедир доозуп шыдаваан.

Бо чазын райпо баштаар чериниң даргазы эш И. Колпаков ук тудугну ам шуут доозуп, ажыглалга кирерин аазаан, 16 бызаңчыларны аңаа ажылдадырын дирекция черинден чөпшээредип алган.

Бызаңчылар ол тудугга хереглээри-биле 165 кубометр тудуг ыяжын тайгага белеткээннер. Ынчалза-даа эш Колпаков ол ыяшты Чадаанаже кирип дажыгладып алган болгаш ону белеткээн ажылчыннар-биле безин санашпаан.

Июль 1-де ук тудугнуң дугайын сактып келгеш, 10 кижи составтыг бызаңчылар бригадазын ол катап тургускан. Бригада чүгле 4 машина ишти дашты, 1 машина ишти чиңгисти белеткеп, 30 хире кезек чудукту чонуп алган турда, райпонуң удуртукчулары тудуг ажылын оон ыңай уламчылаарын катап-ла бодавайн барганнар. Оон уламындан бызаңчылар ам сиген кезилдезинче чорупкан.

— Улуг магазинниң бажыңын ажыглалга кирер дээн эш Колпаковтуң аазаашкыны кажан бүдерил хөндергейжилер база катап сонуургап турарлар.

М. КАЙГАЛ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик.

Чоннуң амыдыралын чугулалап көөр

«Сүт-Хөл» совхозта рабкооп (даргазы эш С. Базыр-оол) чоннуң амыдыралын хандырарын экижидери дээш шоолуг-ла сагыш салбайн турар. Совхозтун салбырларында аъш-чем магазиннеринде бараанарның ассортиментизи кончуг эвээш.

Чижээ, Бора-Тайга магазининде соктаан чиңге-тараа, рис, янзы-бүрү крупалар чок, консерва, макароннар чижектиг продуктулар бар-даа болза кончуг эргижирээн.

Салбырда хлебти быжырып турар болза-даа, ооң шынары дендии чавыс, үргүлчү-ле чиг боор турар. Ону садып алган кижилер чүгле картын чииринге чаңчыгып калган. Бичии урулар ону мырынай чип шыдавас.

Салбырда пекарня эргелекчизи Сарыглар, улуг пекарь О. Бычык олар чоннуң чемге хереглээр далганын чүге үрей быжырып, чүге чиг хлеб үндүрүп турарлары? Чүге дизе, олар дээрге хлеб быжырарының аргазын билбес, ол дугайында кандыг-даа тускай мергежилди чедип албаан кижилер-дир. Аңаа мергежилдиг кадрларны ажылдадыры чугула.

О. АЛЕКСАНДР.

Чөөн-Хемчик.

ЧОЛДУГ КЫРГАН

(Чеченчиткен чүүл)

Өгнүң ханаларын өрү ажа тыртып каан, ынчангаш хүн изиг-даа турган болза, сериин сырын сооланнадыр хап, бүктүргей агаарны тарадыр ойладып турган. Аңаа, өгге чайлаглаан ферманың ажыл-херектериниң дугайын-на чугаалажып ор бис оң. Аржай таңдының колдуун чоорту шөйүлген, олуруг кара пөштер ышкаш, тудум кирбиктерлиг, ийи хемниң аразын чарып баткан белдир аразында оорга дег бедик кырлаң хаайлыг, өшкүлер туруглай бергилээр чалымнар дег, кадыр хавактыг, кыдыында доштары хаажылай доңулаан хөлчүктерзиг, улуг шоваа карактарлыг кырган ирей бистиң чугаавысты чаңгыс-даа сөс эрттирбес дээнзиг, кичээнгейлиг дыңнап, ханы-ханы боданып каап, таакпылап орган чүве. Оон-биле тускай чугаалажырын кым-даа күзевээн, ол боду-даа кым-бир кижи-биле чугаа кылырын күзевээн ышкаш сагындырар болган.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга адролуг чепсектиң шенелдезин чорударын соксадыр дугайында Керээге ат салганын бистиң бирээвис бодунуң кыска беседазынга чугаалай каапкан. Кырган ону дыңнап кааш, хөрээн ажыдыр чөдүре каапкаш, артында олурган чериндең чиик коваш кылынгаш, аажок сергек чугаалай-дыр:

— Ол-даа черле болур-ла дугуржулга-дырам, оолдарым!

— Ийет, кырган, харын чүнү бодап ор силер?—деп, бистиң бирээвис ам-на сагыш анныып келгензиг чугаалады.

— Мен ам 77 харлыг кырган-дыр мен, оолдарым, бо шаг дег мындыг өктергей бай, чаагай шагны кым көрген боор, амгы бистиң бо нам, чазаавыс дег ындыг магалыг чаагай чазакты кижи шаанда кайын чагырга кылып чораан боор, оолдарым, ындыг чаагай дугуржулганы чедип ап турар нам, чазаамга кызыгаар чок өөрүп олурар кижи-дир мен. Чалыы назынымны байларга болгаш дүжүметтерге кулдандырып эрттирген болзумза-даа, ам кээп кыраан назыда чыргалдыг чурттап орар чолдуг кырган мен, ам уруг-дарыымның өөнде олуруп алган, шаандакы нояннардан-даа артык чыргалдыг чурттап орар болдур мен ийин. Колхозум ажыл кылып шыдавас апаарымга, ажыглазын дээш пенсия безин тыпсып турар болгай. Мындыг магалыг шагда кижиниң ам-даа чурттаксаазы-ла кээр чүве-дир. Бистиң бо кижи амытан чурттап, ээлеп турар өртемчейге чаа дайын болуру дег бак халап черле чок деп мен бичии чоруурумда-ла ол шагның кырганнары безин чугаалажыр боор чүве. Ол бужар бак халапты чайладыр дээш туржуп турар нам, чазаамга өөрүп четтиргенимни сөглээр сөс-даа тыппас кырган-дыр мен.

Хамык амылыг амытанны хыдып каптар, ол коргунчуг чепсекти шенээрин соксадырын дугуржуп алганда, ону чаа дайынга шуут ажыглавазын чугаалажып аптар үе база кээр-ле болгай...

Тес-Хем районда «Чодураа» колхозтуң улуг назылыг кежигүнү Тайбың Серен ирей бодунуң тайбыңга ынакшылдыг күзелин шак ынчаар илергейлевишаан, шаанда чурттап эрткен үезинден чамдык чижек үзүндүлерни база чугаалап каап орган:

— Аныяамда биче хүрежир чораан кижи мен. Бир-ле катап Самагалдайга улуг найыр болган черге содаглангаш олуруптум. Амбының сураглыг мөгези Откан-Хаа база аңаа келген чүве. Мээң адымны кый деп үндүрдү-ле. Демги сураглыг мөгениң

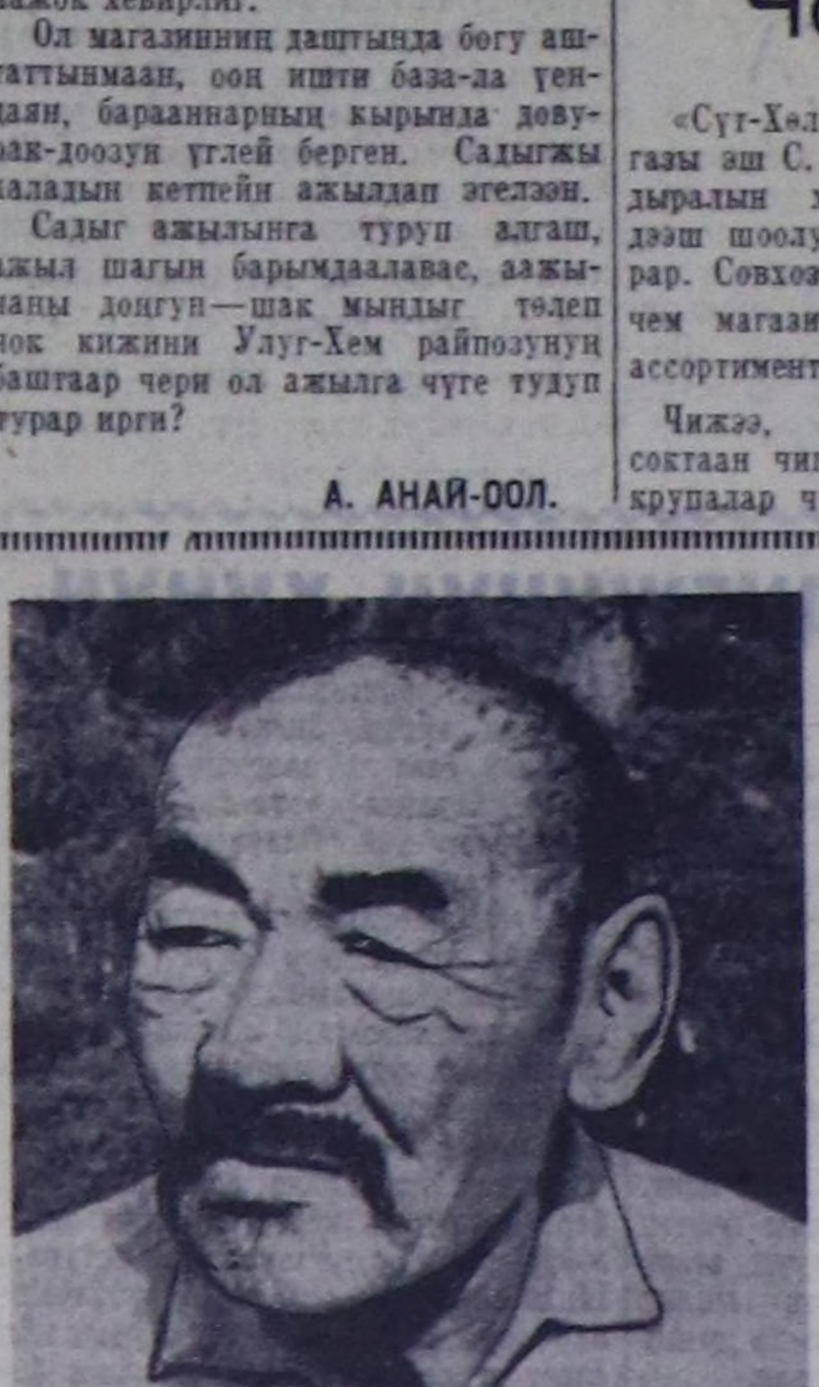

чижинге баар мындыг болдум. Мээң чазаалчым: «Кортпа, барган дораан идегелдиг арганы дораан үндүртвүт!» деп, чагый-дыр. Барган дораан аттыг-сураглыг мөге Откан-Хаанын чарын аразындан алгаш, эң идегелдиг аргам-биле чаң баштай кааптарымга, чингеш дизе-ле — кижим черде! Улустуң алгыржып турары аңа шоолаар чүве. Ам болза меңээ адыш часкап, байыр чедирер турган боор, ынчаарда ындыг чүве бар эвес. Оон база ийини ашкаш, ужуп калдым. Чамдык улус меңээ бүдүү чугаалай-дыр: «Сен дезивидем, оон башка ат боор сен, Амбының улуг мөгезин октаан дээш амы-тынынга кыжанып турлар» деп бо. Улус аразындан бүдүү чылбыртып үнгеш, аъдымга чедип алгаш, Тес ол чарыынче ойлап чорупкан мен. Беш-алды-даа хонукта ол-бо чаштып чоруп тургаш, чүвениң байдалы биче оожургаан хире апаарга, ам аалымга бүдүү чанып кээримге, шынап-ла Амбының элчизи найыр болганының даартазында-ла кээп, мени сураглап чоруп турган болган. Бир эвес мен аңаа таваржы берген болзумза, баш-моюн-даа чок-ла мен.

Ам бо шагда болза чемпион дижир мөгелерни октапкан кижилерге тускай шаңнал тывсыр боор-дур...

— Шаанда мындыг-даа болгулаар —дээш, Тайбың ирей чугаазын уламчылады:—Шаанда байлар болгаш дүжүметтер ядыы, хөй ажы-төлдүг улусту аалының коданының чоогунга безин хондурбас боор чүве: «Ол дора өлчүк чүвелерниң бөрзектери кодан чүве-дир» дижирлер болгай. Амгы шагның чамдык аныяктары ону кайын билирлер деп. Бистиң чазаавыс ам кандыгыл? Ажы-төлүн эки өстүрзүн дээш хөй уруглардыг иелерни шаңнап турар, ол-ла хөй уруглар улам-на эки чечектелип өссүннер дээш, тайбыңның херээн камгалап турар — бистиң бо шаг, бо чазаавыс мындыг магалыг-дыр.

Ол-ла хөөрежип олурувуста, кааң дээрде булуттар тыптып кээп, ынаар таңды кырында диңмирээшкин болду. «Чаашкын болур дээн-дир, черле кежээ изиг турду» деп, бир кижи чугаалады.

— Даргалыг-Хем бажының тайгазы чаңчаныр-ла чүве-дир, оолдар—деп, кырганывыс бо.

— Чүге Даргалыг-Хем дээн чер боор, кырган?

Борта кырганның чырыы чырташ кылынган. Ынчалза-даа салдынган айтырыгны дораан харыылаан:

— Шаанда мындыг болган дижир: бир-ле катап, бо-ла чоокту бир-ле черинге үш эр оон-моон уткужуп келгеннер. Оларның бирээзи: «Мынча тырың эрлер чоонган бис, бир аалдан хойдан ап өзеп чиилиңерем» дээн. Өскелери: «Ийет!» дижип каттышканнар. Эрлер-даа бир аалдан хойну алган-на. Бо аал адаанда аксында даштарлыг хем чыткан-дыр, оон арыынче хойну кире бериптирлер. Хойнуң ээзи билип кааш, ызырты сүрүп чедип келгеш, ажыт черге чаштынып алгаш дыңнап, көрүп турарга, эрлер мынчалганнар. «Хойну өзевит, шымда!» деп бирээзин айбылааннар. «Кайын тааржыр, хоржок, арбан даргазы кижи мен» дээш, оозу ынаваан. «Че, сен!» деп база бирээзин айбылааннар, оозу база-ла: «Бак даргазы кижи мен, бак-ла чүве ынай турзун!» дээш ынаваан. Ам сөөлгү эрни: «Шымда, шымда, сен шыдаар боор сен, дораан эъттен үндүр!» дишкеннер. «Талаар, күжүрлерим, дарга кижи болбазык мен бе, силерден-даа өрү, суму чагыргазының тергииниң адаа» дээш база ынаваан.

Чаштып алгаш, хамык чүвени дыңнап, көрүп чыткан хойнуң ээзи ажыт черинден көстүп үнүп келгеш: «Даргалар хой өлүрбес чүве болганда, мен-даа хоюмну алыйн!» дээш, хоюн чедип алгаш, чоруй барган. Оон бээр-ле бо хемни Даргалыг-Хем дээр апарган чүве-дир ийин.

Колхозчу-пенсионер, чолдуг кырган тайбыңга ынак күзелин биске ынчаар чугаалавышаан, хөглүг чугаазы-биле аалчыларны үдеп аъткарган.

ЧУРУКТА: Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң кежигүнү, колхозчу пенсионер Тайбың Серен.

С. ТАМБА.

Фотозу **Н. Дажинмайның.**

АКЫ-ДУҢМА МООЛ УЛУСТА

КҮРҮНЕ ШАҢНАЛЫНЫҢ ЧАА ЛАУРЕАТТАРЫ

МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң чанында күрүне шаңналының комитеди эртемниң болгаш уран чүүлдүң дөрт ажылдакчыларынга 1963 чылдың күрүне шаңналын тыпсыр дугайында доктаал үндүрген. Оон-биле холбаштыр МАР-ның күрүне шаңналының комитединиң секретары профессор Н. Сономнуң чүүлүн «Үнэн» солунда парлап үндүрген. МАР-ның күрүне шаңналының чаа лауреаттарының шылгараңгай ажылдарының дугайын профессор тодаргайлап бижип турар.

Кызыл-тастың «Орхон» деп чаа сортун өстүрүп тыпканы дээш, Зунхараның үнүш-тараа институдунуң эртем ажылдакчылары Х. Зундуйжанцан болгаш М. Өлзий оларга күрүне шаңналын тывыскан.

«Орхон» деп чаа сортту өстүрүп тыпканы хөй чылдардагы кызымаккай ажылдың түңнели болган.

МАР-ның Эртемнер академиязының эртем ажылдакчызы Д. Санчаа 1940 чылда Совет Эвилелинде Алтай крайның дуржулга станциязындан кызыл-тастың бир сортун Зунхарага тарып, дуржулга кылырга, тус черге элээн таарымчалыг болганын билген.

Ол сортка үндезилээш, 1950 чылдан бээр Моолдуң чуртунга тааржыр чаа сорту өстүрүп тывар ажылды эгелээн. Оон бээр он ажыг чылдарның дургузунда дуржулга ажылын эртем ажылдакчылары Х. Зундуйжанцан биле М. Өлзий кылгаш, кызыл-тастың «Орхон» деп чаа сортун өстүрүп тыпканнар.

«Орхон» деп чаа сорттуң кызылтазы биология болгаш ажыл-агый талазы-биле тус черге өске сорттардан артык таарымчалыг болуп турар. Сөөлгү беш чылдарның дуржулгазындан алырга, «Орхон» сорт бир гектардан 29,3 центнер дүжүттү берип турда, чурттуң «Бургулада» деп сорт 23,9 центнерни, «Гавшгай»—20,4 центнерни, «Лютесценс»—27,1 центнерни берип турар. «Орхон» сорт суггат чок черге 89—97 хонукта быжа бээр болгаш үнүштүң янзы-бүрү аарыгларындан аарыычал эвес чоруун көргүскен.

1960 чылдан эгелээш «Орхон» сорту чурттуң элээн каш күражыл-агыйлары тарып, ооң эки шынарын практикага бадыткаан. Ынчангаш кызыл-тастың бо сорту чурттуң өске сорттарындан артык болуп, даштыкы чурттарның шилиндек сорттары-биле деңнежип турар.

Улус ажыл-агыйынга эртемниң чедиишкиннерин нептередир талазы-биле тус чурттуң эртемденнериниң улуг салыышкынын бо чорук херечилеп турар.

1963 чылдың күрүне шаңналын МАР-ның алдарлыг артизи, композитор Д. Лувсанширавка тывыскан. Моолдуң музыка культуразын байыткан хөй-хөй эки ырларның аразында Д. Лувсаншаравтың ырлары онзагай черин ээлеп турар. Херулен чурттуг бо хөгжүмчү болза, амыдыралдың үүрмек ырларындан эгелээш, төрээн чурттун, партиязын, күрүнезин алдаржыдып мактаан өндүр чаагай ырларга чедир хөй ырларның аялгаларын чогааткан. Моолдуң улустуң революциязының 40 чыл оюнуң үезинде Д. Лувсаншаравтың чогааткан «Моол чуртум шөлээн турзун» деп кантатаны чон улуу-биле мактап турар. Хөгжүмчүнүң ырлары төрээн чуртка кижилерниң ынакшылын хайныктырып, кызымак шудургу күш-ажылче кыйгырып турар. Ооң ырларының кижизидилгелиг дайынчы соруктуг ужур-дузазы улуг. Д. Лувсаншаравтың күрүне шаңналынга кирген «Төрээн чурт», «Малчыннарның чарыжы», «Херулен» (чер ады) чижектиг ырлары ажылчы чоннарның ортузунда калбаа-биле нептерээн.

Селенги аймактың Сүхэ-Батор хоорайда Сүхэ-Баторга тураскаалды болгаш Ховду аймактың Манхан сумузунуң төвүнде МАР-ның Маадыры Олзвага тураскаалды чогаадып кылганы дээш скульптор Н. Жамбаа база күрүне шаңналынга четкен. Ооң чогаадып кылганы ол ийи тураскаалдар болза, Моолдуң хевирлел уран чүүлүнүң шилиндек чогаалдары болуп турар. Ооң оон-даа өске чогаадылга ажылдары, чижээ, «Хойжу херээжен», «Шуурган», «Хымыс», «Кадарчы», «Партияның угуулга хуудузу» болгаш оон-даа өске ажылдары улуг үнелелди алгылаан. МАР-ның уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Н. Жамбаа чогаадып кылган уран шевер чүүлдери-биле Моолда болгаш даштыкы чурттарда сураглыг апарган.

Д. Лувсаншаравтың болгаш Н. Жамбааның уран мерген чогаал ажылдарының күрүне шаңналынга киргени болза, моол уран чүүлдүң чечектелиишкининиң үнелели болур деп, профессор Н. Соном бижип турар.

КУЛЬТУРА ХАРЫЛЗААЗЫ

Улан-Баторга В. Оскал-оол баштаан совет цирк артистери өске-даа акы-дуңма чурттарның цирк артистери-биле кады ай дургузунда оюн көргүскениниң соон дарый, Моол Арат Республикага Казах АССР-ниң артистери боттарының уран чүүлүн моол өңнүктерге бараалгатканнар.

МАР-га аалдап барган артистерниң аразында Казах ССР-ниң уран чүүлүнүң сураглыг мастерлери, шылгараңгай артистери бар. Казах ССР-ниң улустуң артизи, республиканың күрүне филармониязының ыраажызы Жусипбек Елбеков казах улустуң болгаш ам үениң композиторларының ырлары-биле моол эштерге аялга туткан.

ССРЭ-ниң күрүне шаңналының лауреады, Казах ССР-ниң улустуң артизи Шабал Бейсекованың уран мергежилдиг ырларын көрүкчүлер катап-катап дилеп, диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткуп турган. Совет Казахстанның улустуң артизи Каукен Кенжетаев совет болгаш даштыкы авторларның ырлары-биле кады Глинканың «Руслан болгаш Людмила» Бизениң «Кармен», Бородинниң «Князь Игорь» чижектиг сураглыг опералардан үзүндүлерни чедиишкинниг күүсеткен. Ол ышкаш ССРЭ-ниң күрүне шаңналының лауреады, республиканың улустуң артизи, алдарлыг балет артизи Шара Жиенкулова бодунуң уран мергежилдиг көргүзүглери-биле моол көрүкчүлерни магадаткан.

Казах ССР-ниң улустуң артизи Роза Багланованың янзы-бүрү дылдарга ырларын көрүкчүлер улуг байырлаашкын-биле дыңнаан. Моол улустуң «Сумьяа ноян» деп ырындан аңгыда казах, орус, куба, словак болгаш өске-даа ырларны ол-ла улустарның дылдарынга ырлап күүсеткен. Багланованың көргүзүүнүң дугайында «Үнэн» солун мынча деп бижип турар: «Бо артистин адын бистиң найысылалдан эгелээш, чурттуң чөөн, барыын кызыгаарларынга чедир чон билир. Ооң ырлаарын радио дамчыштыр чон хөй удаа дыңнаан. Оон бодун көрүп, ырын дыңнаары улам-на байырланчыг болуп турар. Хөй националдарның ырларының сураглыг күүседикчизиниң ырлаары тергиин-не-дир! Сураглыг ыраажы, Совет Казахтанның улустуң уран чүүлүнүң мастери Роза Багланованың үнү Польша, Чехословакия, Герман Демократтыг Республика, Австрия, Венгрия, Бирма, Көрей Улус-Демократтыг Республика, Афганистан, Индия чижектиг хөй күрүнелерниң театрларының сценаларынга дыңналып турган».

Казах артистерниң концертин көргеш, кырган арат Гонгор мынча деп медеглээн:

— Ёзулуг-ла эки ырлаар улустур. Казах дылды билбес-даа болзумза, артистерниң күүсеткен чүүлдериниң утказын шуптузун билип алдым. Акы-дуңма казах улустуң уран чүүл мастерлериниң оюнун караам-биле көргеш, казах уран чүүлдүң хөгжүлдезин таныжып, улуг байырладым.

Моол-совет культура харылзааларының 1963 чылда планын ёзугаар Моолга аалдап барган Совет Казахстанның артистери республиканың барыын талазында Завхан, Убсунур, Баян-Өлгий, Хубсугул чергелиг аймактарның арат чоннарынга боттарының концерттерин көргүзүп чорууп турар.

ЧААГАЙ ДҮЖҮТ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолдуң тараачыннары бо чылын 450 муң ажыг гектар черни тарааш, тодаргайлаарга, ол 1959 чылдаазындан үш катап хөй болуп турар. Чаагай дүжүттү ажаап алырынга белектел ам республиканың чер бүрүзүнде дооступ турар.

Күражыл-агыйлар херектериниң талазы-биле эргелелдиң начальнииниң оралакчызы Б. Агвансодов болза, Монцамэ агентилелдиң корреспондентизи-биле беседага мынчаар медеглээн: чурттуң күражыл-агыйларының коллективтери бо чылын тараа бүдүрериниң планын ажыр күүседир дээш демисежип турар. Чуртта тарааның бүгү санының 80 хуу хирезин бүдүрүп турар ол күражыл-агыйлар 270 муң тонна тарааны, 29 муң тонна картофельди болгаш өске-даа погааларны ажаап алыр ужурлуг.

Суггарылга дериишкини

Куба суггат, дериишкининиң тудуу калбарган. Ам бо үеде бүгү республикада кандаачал черни суггарар болгаш хоорайларны база үлетпүр бүдүрүлгелерни суг-биле хандырар соруглганы барымдаалааш, 25 гидротехниктиг тудугларны чорудуп турар.

Пинар-дель-Рио можуда тудуп турар Сан—Кристобаль биле Сан — Диего каналдарның ужур-дузазы улуг болур. Ол системаны ажыглалга кирер чорук, 40 муң гектар ажыг черни суг-биле хандырар арганы бээр.

Ол-ла можуда плотинаны тудуп турар, ол плотина Кубада ам тудуп турар Мариэль электростанцияны болгаш өске-даа үлетпүр бүдүрүлгелерни суг-биле хандырар.

Лас-Вильяс можуда Саса биле Сагуа-ла-Гранде хемнерде гидротехниктиг системаның каналдары 13 муң гектар хире черни суггарар. Рио-Кауто, Пасо Мало, Лос-Мерседес плотиналарның болгаш Рио-Буэй каналдың тудуу доозулган соонда, Ориенте можуда 5 муң гектар чер үнүш-дүжүткүр болур.

Эрес-маадырлыг күш-ажыл дээш шаңналдар

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Шахтёрлар хүнүн холбаштыр Румын Улус Республиканың Күрүне соведи күш-ажылга онза ачы-хавыяалары дээш даг-руда үлетпүрүнде ажылдап турар 702 ажылчыннарны, мастерлерни, техниктерни, геологтарны болгаш инженерлерни орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаан. Улусчу эрге-чагырганың чылдарының дургузунда 8 муң хире шахтёрларны орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаан дээрзин АДЖЕРПРЕСС агентилел дыңнадып турар.

Боннуң туружу— өжээннээшкин

РИМ. (СЭТА). Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Москва Керээзинге каттыжарынга Аденауэрниң чазааның көдүрүп үндүрген «негелделерин» «Аванти» солун шыңгыы шүгүмчүлеп турар. «Чугаа болза Федеративтиг Германия делегейге бүгү Германияны төлээлээр эргелиин хүлээп көрүп турар медеглелди Барыын таланың чурттары кылган турарын негээн мугулай негелделер дугайында болуп турар. Ол дээрге хоозун негелде-дир. Ынчаар дүжүп бээр чорук калчаалыы-биле өжээн негээр чорукту өөскүдеринге арганы берген турар ийик. ГДР, аңаа таарзынып азы таарзынмайн-даа турза, догуннап турар болгаш моон соңгаар-даа догуннаар апаар» деп ол солун бижээн.

Бонн чазактың ээлээн туружу өжээннээшкин-дир деп, «Аванти» солун медеглеп турар.

Тываның бут бөмбүкчүлери тиилээн

САН — 3 : 2

Понедельникте бут бөмбүкчүлериниң ужуражыышкыны катаптаан. Баштайгы хүнде ышкаш, стадионнуң олуттары көрүкчүлер-биле долган, шөлдүң кыдыгларынга безин кижилер сырый тургулапкан. Оюннуң баштайгы минуталарындан эгелээш-ле шөлдүң ээлери халдаашкынны холунга алганнар. Ынчалза-даа удавайн оюннуң инициативазы аалчыларда барган. 20-ги минутада олар бир санныг болу берген. Ол сан Кызылдың бут бөмбүкчүлерин оон-даа шимченгир ойнаарынче албадапкан, беш-ле минута эрткенде Юрий Казаков харыы санны ажыткан, а оон бир он минута болганда—Юрий Белостоков, демир-орукчуларның ийи камгалакчы ойнакчыларын бөмбүү-биле дестире маңнааш, аалчыларының хаалгазынче бирээни кийр тепкен.

Чапсар сөөлүнде аалчылар санны өскертип алыр дээш элээн кызыткан, ол өйде транспортчуларның камгалакчызы бөмбүкке холун дегзипкен. Шөлдүң ээлериниң хаалгазынче 11 метрден шиитлел тевиишкинни судья чарлаан. Ынчалза-даа Борис Кукарин (вратарь), демир орукчунуң тепкен бөмбүүн хаалгаже кийрбейн барган.

Оон дараазында командаларның кайызы-даа бир-бир саннар немегилээр аргалыг болган. Сибирьниң кубогу дээш маргылдаа транспортчуларның белен эвес тиилелгези-биле, 3:2 санныг доозулган.

• • •

Август 11-де Сибирьниң кубогу дээш Омск областың бут бөмбүкчүлери-биле Алтай крайның командазының ужуражыышкынынга тиилекчи болган Барнаулдуң спортчулары-биле ужуражыышкын эрттирер дээш, ол крайда Рубцовск хоорайже бистиң бут бөмбүкчүлеривистиң аъттаныпканы, бо солунну парлап турда биске дыңналы берген. Оларның составында 16 спортчу бар. Ук ужуражыышкынга тиилээн команда түңнел ужуражыышкынга киржир. Ол бистиң республиканың найысылалынга болур магат чок. Бо шиитпирлиг маргылдаа Рубцовскиге август 18-те болур.

В. ФРОЛОВ.

ЧУРУКТА: аалчыларның хаалгазында бөмбүк чоокшулаан.

Фото авторнуу.

Орлан-эрес чоруу дээш

Тыва АССР-ниң Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарының министерствозу орлан-эрес оол, өрт өжүрүкчүзү Витя Тонкинни хол шагы-биле шаңнаан. Витя, ындыг шаңналды өрт үезинде капшагай, эрес-шоваа болгаш дидим чоруун көргүскени дээш чедип алган.

Бо болза бо чайын, июльде болган. Чалыы өрт өжүрер дружиначы, Туран хоорайда школа-интернаттың 8-ки классчызы Витя Тонкин, «Кызыл тараачын» колхозтуң мал кажаалары турар чериниң чаны-биле эрттип чыда, хаван кажаазының эжииниден улуг ыш үнүп турганын эскерип каан. Ол-ла дораан хаван ажаакчыларынга ону дыңнатпышаан, өрт өжүрер командаже телефоннаан. Оон соонда Витя, хаваннарны кажаадан үндүр сүрүп четтигипкен.

Оларны кажаадан үндүрүп алган соонда безин Витя өрт өжүрүүшкүнүнге эң-не идепкейлиг киришкен. Ооң шудургу, эрес чоруунуң ачызында 230 баш хаван болгаш ол кажаа өрт халавындан камгалаттынган.

Туран хоорайның школа-интернадында өрт өжүрериниң аныяк дружиначы командазында Витя ам үш чыл улаштыр бактаап турар. Ол, аныяк өрт өжүрүкчүлериниң өртке удур хөй-ниитичи көрүлделеринге бо үениң дургузунда үргүлчү киржип, аңаа өрт өжүрериниң тактиказын эки шиңгээдип ап келгени, борта көргүскен эрес чоруунга дузалааны чугаажок.

АРЖАКОВ.

Чаа рекордтар немешкен

Спортчу хайгаарал

Чиик атлетика талазы-биле республиканың бирги чери дээш маргылдаа Кызылда «Совет Тываның беш чылы» стадионга август 11—12 хүннеринде болуп эрткен. Аңаа «Спартак», «Динамо» эки-тура спорт ниитилелдериниң болгаш Тожу районнуң база «Тыва кобальт» комбинаттың командалары ийи бөлүкке киржип, маргылдашкан.

Чиик атлетиканың маргылдаазының баштайгы хүнүнде 100 метрге херээженнерниң чарыжы болган. Маңаа команда-биле эвес, хууда киржип, спортчу мергежилин бедидер дээн Л. Поскрякова 13,8 секундада маңнааш, бирги черни ээлээн. Ол-ла хүн Л. Поскрякова черниң бедиия халыырының талазы-биле чаа рекордту тургузуп, 1 метр 50 сантиметр бедикти халааш, бирги черни чаалап алган. Эр улустан «Спартак» командазының төлээзи Н. Петухов тиилээн, ол 12 секундада 100 метрни маңнап келген.

Черниң узунун халыырынга эр улустан В. Кондратенко («Динамо») 5 метр 79 сантиметрни халааш, бирги черни, а Ю. Киюки («Тыва кобальт» комбинат) аңаа 4-ле сантиметр четпээн. Херээженнерден «Спартак» ниитилелдиң төлээзи Т. Пахомова 4 метр 86 сантиметр узунну халааш, республиканың чаа рекордун тургусканы Бединге эр улустан В. Ишунин (хууда киришкен) 1 метр 70 сантиметр халааш, тиилекчи болган.

Маргылдааның баштайгы хүнүнүң ийиги чартыында спартакчы Ю. Лухтанов эр улустуң 400 метр чадаг чарыжынга 54,6 секундада бир дугаарында маңнап келгеш, республиканың рекордун экижиткен.

Маргылдааның сөөлгү хүнүнде чиик атлетика талазы-биле элээн каш рекордтар экижиттинген.

Ылаңгыя херээженнерден Л. Поскрякова 200 метр чарышка болгаш спорттуң беш янзы хевирлеринге ниитизи-биле 3301 санныг болуп, республиканың чаа рекордун тургускан. Ол ышкаш, 110 метрге эр улустуң моондактыг чарыжынга Бай-Хаак ортумак школазының башкызы А. Абросимовтуң 1956 чылда тургускан рекордун спартакчы Ю. Лухтанов 18,1 секундага экижиткен.

Копьё октаар талазы-биле 1962 чылда тургускан 54 метр 87 сантиметр рекордун Б. Чуглур («Спартак») экижидерин оралдашкан, ынчалза-даа 51 метр 97 сантиметрни октааш, дөмей-ле бирги черни чаалап алган. А ийиги черни Г. Смышляев («Тыва кобальт» комбинат) ээлээн.

Ынчангаш ийи хүн үргүлчүлээн демиселдиң түңнелинде спорт ниитилелдериниң бөлүүнден «Спартак» командазы ниитизи-биле 22245 санныг болуп бирги черни, районнардан «Тыва кобальт» комбинаттың командазы бирги черни ээлегилээш, спорт ниитилелиниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика чөвүлелиниң I чергениң дипломнары болгаш тураскаалдыг вымпелдери-биле шаңнаткылаан.

Республиканың чиик атлетика талазы-биле бо маргылдаазынга 7 рекордтар чаартынып экижиттинген. Аңгы-аңгы спортчуларның спортчу чедиишкиннери эки-даа болза, чүгле 4 командаларның киришкени тергиин четпес. Ылаңгыя башкы институду биле Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң командалары мурнуку чылдарда спорт ниитилелдериниң аразынга болгулаан маргылдааларның мурнуку одуругларынга турган.

К. АЛЕКСЕЕВ.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Москва Керээзинге ат салыышкыны үргүлчүлевишаан

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээге ат салыышкыны август 12-де Москвага үргүлчүлеп турган.

Лаостуң, Исландияның, Швецияның болгаш Конгонуң төлээлекчилери боттарының чазактарының мурнундан Керээге ат салганнар.

Күрүнелерниң төлээлери допчу медеглелдерни кылып, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээниң чугула ужур-дузазын демдеглеп турган.

Август 12-ге чедир Москвага 37 чурттарның төлээлери Керээге ат салган.

Керээге өске-даа күрүнелерниң ат салыышкыны дараазында хүннерде үргүлчүлээр.

(СЭТА).

МУРНУУ КӨРЕЙДЕ ШААЖЫЛАЛДАР

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Сеулдан дыңнадып турары-биле алырга, Пак Чжон Хиниң мурнуу Көрейде шериг диктатуразынга удур сүлчээ кылган деп буруудаткаш, ийи генералды болгаш бир полковникти аңаа шериг трибуналы шаажылап өлүрер деп шииткен. Диктаторнуң өске беш удурланыкчыларын янзы-бүрү хуусааларда кара-бажыңга хоругдап шииткен.

ОНДАКТЫГ ДУГУРЖУЛГА

ЛОНДОН. (СЭТА). Шериг хайгааракчызы Десмонд Клафтың «Дейли скетч» солунга бижээни болза: бодунуң девискээринге америк шериг күчүзүн «улуу-биле күштелдиреринге» Англия чөпшээрешкен, оон түңнелинде Англия ядролуг «быжыглал-ортулук» болу бээр.

Англияда эргижирээн реактивтиг самолёттарны Америкадан келир чаа реактивтиг самолёттар-биле чоокку айларда солуурунуң дугайын, чаа командылал пунктузун тургузарының дугайын Клаф дыңнадып турар. «Ол-ла үеде Англияга ядролуг чепсектиң курлавырын көвүдеткен турар» деп, Клаф бижээн.

Гелен—дайынның кемниг херектени

БЕРЛИН. (СЭТА). Барыын-герман чажыт албанның амгы удуртукчузу Рейнхард Геленниң делегейниң ийиги дайынының үезинде совет хамаатыларны кырып өлүрерин организастаарынга киришкенин илередип турар дыңнадыгны парлалгага үндүрген.

Даштыкы херектерниң фашисчи империя министерствозунуң материалдарындан билдинип турары болза, вермахтың курлаг чер күштериниң дээди командылалынга шпионнаашкын килдизиниң удуртукчузу турган Р. Гелен туттурган совет солдаттарга болгаш офицерлерге удур кемниг үүлгедиглерни организастаарынга идепкейлиг киришкен. Туттурган совет шериглерни болгаш хамааты кижилерни байысаар болгаш өлүрер талазы-биле айтырыгларны харыылап турган онза штабтың СД шериглериниң удуртулгазынга турган составка Гелен болгаш ооң ажылдакчызы майор Вихт бактаап турган. Ол штаб ылаңгыя совет кижилерге удур кара-туразында ханныг аажылаашкыннарны үүлгеткен СД шериглерниң тускай кезектериниң ажылчорудулгазын углап, башкарып турган.

Асуан тудуунга тудугжунуң хүнүн эрттиргени

КАИР. СЭТА-ның корр. С. Соловьевтуң дамчыдып турары болза: Бо чайын Нилге үерлээшкин мурнундаазындан эрте эгелээн. Тудугжулар далаш-биле ажылдап турар. Бир ай мурнунда Нилдиң суу сыыгай бергенде, хем биле адакы бугаң аразында орукта туруп турар чайгаар бүткен моондак болур хаяны тудугжулар чаза тепсипкен. Ол Асуанга сөөлгү чаза тепсиишкин болган. 70 муң тонна кадыг даш агаарже чаштай берген. Асуанның гидробелдириниң бирги ээлчээниң тудуушкунунга штурмнуң дооступ турарының эгезин ол чаза тепсиишкин медээлепкен.

Штурм эгелээн. Ажыл хүндүс-даа, дүне-даа соксавайн турган. Адакы бугада түр үениң чаа элезин чалдаашкыны дүргени-биле бедип турган.

Чер адаа-биле өттүр казар черде совет тускай эртемниглерниң улуг отряды ажылдап турар. Тудугжулар хүнүн олар кайгамчыктыг чедиишкиннер-биле уткаан. Ында хаяны казар бүгү ажылдарның кезиин күүседипкен, чер иштинде каскан туннельдерни бетон-биле чаап турар.

Ол чедиишкиннер — бүгү коллективтиң ачы-хавыяазы-дыр. Ынчалзажок коллективке база-ла эң дээре кижилер турар—ол дээрге чер иштин өттүр казып турар Афанасий Кондрашов, бетон насозунуң машинизи Валентин Немсицверидзе, Константин Абрамовтуң монтажниктериниң бригадазы-дыр.

Асуанда изии хөлчок. Хүндүс 40 градус чедир изип турар. Ынчаарга адакы болгаш үстүкү бугаларда, келир үедеги ГЭС-тиң оңгарында ажылдап турар кижилерге онза изиг. Оңгарда куу ыш туманналы берген турар. Тынары берге. Турум агаар хөлчок изип калган. Шак ындыг изигге ажылдаарда шынап-ла демир дег организмниг болур херек.

Май байырлалының бүдүүзүнде асуанчылар боттарының баштайгы миллионерлерин демдеглээн — Владимир Харькинниң баштап турары № 10 экскаватор бригадазы бугадан даш казып үндүреринге ажылдап тургаш, 1 миллион кубометр сайны самосвалдарга чүдүрген. Ам база ийи бригада — Валентин Париновтуң болгаш Владимир Мячевтуң № 11 болгаш 18 экскаваторларының бригадалары миллионга чедирип турар. Экскаваторжу Петр Королев база-ла олардан дудавайн турар. Асуанда орус-даа, араб-даа маадырлар хөй. Оларның шуптузун санап четпес.

Асуан плотиназын черле чүү деп адавайн турар дээр боор: «Черниң сески хувулгаазыны», «Амыдыралдың плотиназы», «Ашка болгаш аарыгларга удур плотина», «Азияга болгаш Африкага хосталганың плотиназы» деп-даа адап турар. Ынчалзажок плотинада өске ат база бар, Асуан — кедергей улуг, делегейде эң-не улуг школа болуп турар. Ында 25 муң ажыг араб ажылчыннар өөренип турар. Бүдүн чартык муң совет тускай эртемниглер оларга билиглерин болгаш дуржулгазын дамчыдып берип турар.

Ынчаарга оон түңнели бо-дур. Сөөлгү үеге чедир-ле 4 кубометр усууштуг экскаваторларга чүгле совет тускай эртемниглер ажылдап турган, ам олар боттарынга халакчыларны белеткеп алган. Чоокта чаа бөлүк арабтар экзамен дужааган болгаш экскаваторжу болур эргени алганнар.

Куйбышев ГЭС-инден Асуанга чеде берген, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры А. А. Улесов дуңзаалаашкын талазы-биле мурнакчы дуржулганың курстарын тургускан. Оон өөреникчилери бүгү тудугда болгаш оон өске черлерде-даа ажылдап, боттарының дуржулгазын өскелерге дамчыдып берип турарлар. Монтаж эргелелинде бистиң совет дуңзаалакчыларывыс чүгле бо чылын безин мергежилдиг 110 араб дуңзаалакчыларны белеткээн.

Совет Эвилелинден Асуан ырак. Ынчалза-даа бистиң тудугжуларывыс ында безин бар. Египеттиң найыралдыг улузунуң чаа амыдыралды тургузарынга дузалаары-биле чеде берген кижилер боттарының байырлалын —тудугжунуң хүнүн демдеглээрин утпааннар. Олар боттарының өг-бүлелери-биле кады Нилдиң оң талакы эриинде чаа клубка чыглып келгеш, бедик плотинада кол совет эксперт, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры А. П. Александровтуң илеткелин дыңнаан болгаш бот-тывынгыр уран чүүлдүң концертин көрген.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **Уругларга программалар** 10.40, **«Орус хуулгаазын»** (1-ги сериязы) 1.20, 5.40, **«Орус хуулгаазын»** (2-ги сериязы) 11. 10, 3.30, 7.50, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Орус хуулгаазын»** (2-ги сериязы) 1.30, 12.40, 2.50, 5, 7.10, 9.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Коргуттуруп албадаткан өскерликчи»** 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Он алдыгы час»** 5.15, 7.15, **«Алдын өг»** 3.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Призраки покидают вершины»** 5, 7, 9 шактарда.

КУКУРУЗА

Кукурузаның чем болур бүдүмелдери арбын. Чаа кукурузаның 4 хире хуузу белок, 21 хире хуузу углеводтар, 1-ден ажыг хуузу үстер. Ында минерал бүдүмелдер база бар.

Кукурузадан далган, быдаа, крахмал, спирт болгаш үс белеткеп алыр.

Сүт чемниг кылдыр быжа берген чигирзиг чаа кукуруза онза чаагай, ынчан ооң тарааалары ам-даа чымчак болгаш оларны ыя базарга, оон сүт өңнүг суг үнер. Тарааларның ак-сүт өңнүг чулуу 6—7 хуу чигирлиг, 5—7 хуу крахмалдыг. Чаа кукуруза мочактары (кыжын доңуруп каан) хайындырганда кончуг чаагай; ону ак-саржаг-биле холуп чиир.

Сүт чемниг кылдыр быжа берген кукурузаны тус-тус тараа кылдыр азы бүдүн мочактар кылдыр консервилээр (сугга стерилизастааш чигир биле дус холуур); ооң тарааларын чарбалааш база консервилээр. Стерилизастап тургаш консервилээн кукурузаны хайындырбас—чылдыптарга-ла, ону азы саржаг-биле, чок болза томат-биле холуп чиир апаар. Ак кукуруза тараазындан чаагай кукуруза чарбазын белеткеп кылыр: 100 грамм ындыг продуктуга 370 калорий (белоктар—15 хуу, углеводтар—70 хире хуу) чоруур.

Кукуруза тараазын кукурузадан көже кылырынга, манна шинчилиг көже кылырынга база ажыглаар. Кукуруза далганындан чүүл-бүрү продуктуларны: кукуруза хлевин, кукуруза каъдыын (мамалыга) дээш оон-даа өскелерни кылып алыр.

Тыва республиканың Санитар-чырыдыышкын бажыңы.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27. Информация килдизиниң 20—60. бухгалтерияның 31—75. корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00899. Чагыг № 122 Культура министерствозунуң типографиязы